

Sisekaitseakadeemia
Justiitskolledž

Stanislav Solodov

KINNIPEETAVATE VIKTIMISATSIOON

Lõputöö

Juhendaja:
Uno Traat

Tallinn 2009

ANNOTATSIOON

Kolledž: Justiitskolledž	Kuu ja aasta: Aprill 2009
Töö pealkiri: Kinnipeetavate viktimisatsioon	
Töö autor: Stanislav Solodov	Olen nõus oma lõputöö kättesaadavaks tegemisega elektroonilises keskkonnas. Allkiri:
<p>Lühikokkuvõte: Töö on kirjutatud eesti keeles ja koosneb 51 leheküljest. Töö põhieesmärk on selgitada kinnipeetavate viktimisatsioon. Töö koosneb kolmest peatükist, millest kaks on teoreetilised ja üks uurimuslik. Esimene peatükk keskendub viktimoloogia kujunemisele kriminoloogias. Teine peatükk selgitab viktimisatsiooni mõistet, selle võimalikke tagajärgi ja ennetamisvõimalusi. Kolmas peatükk keskendub uurimuse tulemuste analüüsile. Töö uurimuslikus osas kasutatakse ankeetküsitluse meetodit. Ankeet koosneb 23 küsimusest, millest 20 on valikvastustega. Valimiks on 206 kinnipeetavat. Uurimus viidi läbi ajavahemikul 17.12.2008-25.02.2009 Harku, Tallinna, Murru ja Tartu vanglates. Töös püstitas autor kaks hüpoteesi: 1) kinnipeetavad on sattunud vanglas kuriteoohvriteks, millest vangla juhtkonda ei teavitatud – leidis tõestust; 2) kinnipeetavad sattusid esmakordselt kuriteoohvriks varajases eas (lapsepõlves) ning see andis tõuke kriminaalsele karjäärile – leidis osalist tõestust. Töös on kasutatud 16 allikat. 10 on raamatuallikad, millest 1 on vene, 3 on eesti ja 6 on inglise keeles. 1 on artikkel ajakirjast ja 5 on internetiallikad (inglise keeles). Võõrkeelne kokkuvõte on kirjutatud vene keeles.</p>	
Võtmesõnad: viktimoloogia; kuritegevus vanglates; kinnipeetavate viktimisatsioon.	
Ключевые слова: виктимология; преступность в тюрьмах; виктимизация среди заключённых.	
Säilitamise koht:	
Kaitsmisele lubatud Kolledži direktor:	Allkiri:
Vastab lõputöö nõuetele Juhendaja:	Allkiri:

SISUKORD

ANNOTATSIOON	2
SISUKORD	3
1. VIKTIMOLOOGIA KUJUNEMINE	7
1.1. Ohvrite õiguste ajalugu	7
1.2. Viktimoloogia teke	8
1.3. Viktimoloogia mõiste	8
1.4. Viktimoloogia paralleelid kriminoloogiaga	10
2. VIKTIMISATSIOONI MÕISTE	11
2.1. Viktimisatsiooni uurimine	11
2.2. Sotsiaalne tagasiside viktimisatsioonile	12
2.3. Individuaalsed reaktsioonid viktimisatsioonile	13
2.4. Viktimisatsiooni tagajärjed	14
2.4.1. Füüsilised tagajärjed	14
2.4.2. Kriis	15
2.4.3. Majanduslik kahju	16
2.5. Viktimisatsiooni riskid ja ennetamine	17
2.6. Rahvusvahelised ohvriuuringud	19
2.7. Ohvriuuringud Eestis	20
3. UURIMUSLIK OSA	22
3.1. Uurimuse meetodika, korraldamine ja valim	22
3.2. Uurimuse tulemused	25
3.2.1. Kinnipeetavate kuriteoohvriks sattumine	25
3.2.2. Kuriteoohvriks sattumise tagajärjed	28
3.2.3. Küsitletute andmed	33
3.3. Kokkuvõtte ja järeldused	34
KOKKUVÕTE	36
PE3IOME	38
VIIDATUD ALLIKATE LOETELU	38
TABELITE JA JOONISTE LOETELU	41
LISAD	42

Lisa 1. Ankeetküsimustik (eesti- ja vene keeles).....	42
Lisa 2. Valimi jaotus vanglate lõikes.....	50
Lisa 3. Vanglas kuriteohvriks sattunud kinnipeetavate karakteristikud	50
Lisa 4. Kuriteoliigid ohvriks sattumisel vanglate lõikes.....	50
Lisa 5. Kuriteohvriks sattumise sagedus vanglate lõikes	51
Lisa 6. Vastajate vanuseline jaotus vanglate lõikes	51
Lisa 7. Vastajate haridustase vanglate lõikes.....	51

SISSEJUHATUS

Kuritegevusest on saanud tänapäevaks tavaline nähtus, seda esineb igal pool maailmas. See omakorda tähendab, et maailmas elab inimesi, kes eiravad õiguskuulekat eluviisi ja viivad ellu kuritegelikke tegusid. Siinkohal ei tohi unustada, et iga kuriteoga tekitatakse kahju, mis meie jaoks tähendab inimeste ohvriks sattumist.

Teadus kuriteoohvriks sattumisest ehk viktimoloogia on kriminoloogias küllaltki uus suund. Eestis on nimetatud valdkonda teaduslikult vähe uuritud, mistõttu pidas käesoleva töö autor seda teemat aktuaalseks ja oluliseks. Kuriteoohvritele tähelepanu pööramine ja abistamine on maailmas järjest laiema avalikkuse tunnustust võitev probleem, mis suurendab veelgi selle olulisust väikese Eesti mõistes. Õigussüsteemis ilmneb tõsiasi, et põhirõhk langeb kurjategija tabamisele ja kohtumõistmisele, ohver, kui otsene kannataja, jääb aga õigussüsteemis tahaplaanile.

Käesoleva töö põhieesmärk on selgitada kinnipeetavate viktimisatsiooni. Lisaks on töö autor püstitanud alleesmarke, mis on põhieesmärgi tugisammasteks. Lõputöö eesmärkideks ja ülesanneteks on:

1. anda lühiülevaade viktimoloogia kujunemisest;
2. selgitada viktimoloogia ja viktimisatsiooni mõisteid;
3. viia läbi uurimus kinnipeetavate seas;
4. analüüsida ja tuua välja uurimuse tulemused;
5. püstitatud hüpoteeside tõestamine või ümberlükkamine.

Lõputöö uurimuse valimiks on 206 kinnipeetavat. Uurimus viidi läbi Harku, Tallinna, Murru ja Tartu vanglates. Meetodiks oli ankeetküsitlus, mis koosnes 23 küsimusest. Uurimuse läbiviimise ajavahemikuks oli 17.12.2008-25.02.2009.

Käesoleva töö autor on lõputöös püstitanud kaks hüpoteesi:

1. kinnipeetavad on sattunud vanglas kuriteoohvriteks, millest vangla juhtkonda ei teavitatud;
2. kinnipeetavad sattusid esmakordselt kuriteoohvriks varajases eas (lapsepõlves) ning see andis tõuke kriminaalsele karjäärile.

Esimene hüpotees on püstitatud mõttega välja uurida kuritegevuse latentsus vanglates, mis oleks tagasisideks ka vanglatele ja vanglaametnikele. Teine hüpotees peaks ütlema, kas kuriteoohvriks sattumine lapsepõlves andis tõuke kriminaalsele karjäärile, mis võis mõjutada nende edasist elu. Uurimuse läbiviimiseks koostas töö autor ankeetküsitluse. Ankeetküsitluses esinevad küsimused on enamjaolt kinnised, mis annavad uurimuse tulemusteks eelkõige kvantitatiivseid andmeid.

Esimeses peatükis annab töö autor ülevaate viktimoloogia kujunemisest. Lisaks pööratakse tähelepanu viktimoloogia ajaloole, tekkele, mõistele ja seostele kriminoloogiaga. Teises peatükis annab töö autor ülevaate viktimisatsiooni mõistest ja selle tagajärgedest inimeste suhtes. Samuti, millised on viktimisatsiooni riskitegurid ja ennetamisvõimalused. Töö teoreetiline osa tervikuna keskendub asjaoludele, mida tihtipeale unustatakse, nimelt kuritegude ohvritele, riskiteguritele ja ennetamisele.

Lõputöö uurimuse tulemused annavad ülevaate kinnipeetavate viktimisatsioonist. Lisaks toob töö autor välja, millised kuriteod on kinnipeetavate seas vanglas levinuimad ja milliseid tagajärgi need endaga toovad. Kas kuritegude puhul vangla juhtkond on nendest teadlik või mitte ja millistel põhjustel?

1. VIKTIMOLOOGIA KUJUNEMINE

Viktimoloogia tekke juured ulatuvad 1940. aastateni, mil ilmusid esimesed artiklid ja raamatud, mis sisaldasid endas mõtet kuriteoohvritest. Enne seda oli kriminoloogias esmatähtsaks teemaks kuritegevus ja kurjategijad. Ennekõike, nende tegude uurimine ja välja selgitamine, miks kurjategijad ühte või teist moodi käituvad. Kuriteo teisele poolele ei pööratud erilist tähelepanu.

Termin „viktimoloogia“ oli oletatavasti esmakordselt esitatud Ameerika psühhiaatri Frederick Werthami poolt 1949. aastal raamatus „The show of violence“. Ta kirjutas järgmiselt: „Ei saa mõista tapja psühholoogiat, kui ei saada aru ohvri sotsioloogiast. Me vajame teadust kuriteoohvritest.“ Samal ajal Hans von Hentigi raamatut „The Criminal and His Victim“ (1948) peetakse esimeseks, milles keskendutakse kuriteoohvritele. Von Hentig kritiseeris kriminolooge liigeses tähelepanu pööramises kurjategijatele ja väheses nende ohvritele ning nõudis osapoolte võrdsustamist (Takala; Aromaa 1999:646).

1.1. Ohvrite õiguste ajalugu

Kuningas Solomon on arvanud: „Õiglus saavutatakse ainult juhul, kui inimesed, kes ei ole kuriteo tagajärjel viga saanud, tunnevad ennast sama nõrdinult, kui need, kes said“ (Karmen 2002:1666).

Ammustel aegadel peeti ohvriteks inimesi või loomi, keda ohverdati lepitusprotsessis. Tänapäeva ja meie mõistes laieneb sõna „ohver“ inimestele, kes on kogenud vigastusi, kaotusi ja raskusi, sealhulgas üleujutuste, haiguste, õnnetuste ja ebaõigluse tagajärjel. Kuriteoohvrid on eraldiseisev kategooria, mis sisaldab inimesi, kellele on otseselt põhjustatud kahju, kaudselt vigastatud või kes on pidanud selle tagajärjel üle elama emotsionaalseid või majanduslikke raskusi (Karmen 1990:2-3).

Viktimoloogide arvates said antiikajal ohvrid mingil määral paremat toetust ja vastutasu kui tänapäeval. Isegi Hammurapi seadustes (18 sajandil eKr.) olid olemas punktid, mis

kohustasid kurjategijat ohvrile tekitatud kahju hüvitama (Wallace 1998:4). Kusjuures hüvitis pidi olema mitu korda rohkem väärt, kui kuriteoga põhjustati. Selline reegel või seadus oli mõeldud ohvri rahuldamiseks ja ärahoidmaks kättemaksu ning paremate suhete loomiseks osapoolte vahel (Miller; Meloy 2001:519).

1.2. Viktimoloogia teke

Nagu eelpool kirjutatust võib järeldada, on viktimoloogia küllaltki keerulise ajaloo ja taustaga. Paralleelid ulatuvad lausa antiikajastusse ja pidepunkte võib leida 20. sajandi keskpaigast.

1970. aastaks oli viktimoloogiast saanud eraldiseisev kriminoloogiaharu. Tekkisid nii riiklikud, kui ka rahvusvahelised viktimoloogilised organisatsioonid. Hakati läbi viima konverentse ja seminare. 1990. aastatel õpetati viktimoloogiat USAs enam kui 240 kolledžis ja ülikoolis (Karmen 2001:9).

1.3. Viktimoloogia mõiste

Ohvrite ajalugu võib pidada maailmaga pea sama vanaks. Sest sama kaua, kui on maailmas eksisteerinud kuritegevus, on sellel olnud ka ohvrid. Seega, oleks mõistlik tuua välja ka võrdlushetki kriminoloogiaga.

Järgnevalt toob töö autor välja Harvey Wallace kriminoloogia ja viktimoloogia definitsioonid. Kriminoloogia on õpetus kuritegevusest kui sotsiaalsest nähtusest. Viktimoloogia on õpetus ohvrast, ründajast ja ühiskonnast (Wallace 1998:16).

Viktimoloogia on teaduslik õpetus sellest, kuidas inimesed satuvad füüsilise, emotsionaalse ja majandusliku kahjuga ohvriteks. Viktimoloogia ei keskendu mitte ainult vigastustele ja kaotustele, vaid ka asjaoludele, mis puudutavad ohvritega ümberkäimist õiguskaitseorganite poolt, eriti politsei, kohtunikud, kriminaalhooldusametnikud ja advokaadid (Karmen 2001:9).

Harvey Wallace viktimoloogia termini definitsioonist võib selgelt välja lugeda ka ühiskonna kaasamist nimetatud mõistesse. Kuigi viktimoloogia annab küll mõista, et tegemist on kuriteoohvritega, keda on rünnatud, kuid mõningates olukordades võivad ühiskond ja ümbritsev keskkond mängida teatud kaasaaitavat rolli. Nii peab ka Andrew Karmen tähtsaks ülesandeks uurida, kuidas ühiskond reageerib ohvrite suhtes ja millist rolli mängib sealjuures ajakirjandus ja televisioon. Viktimoloogide ülesanneteks on ka selgitada, kas ohver on füüsiliselt või majanduslikult kannatanud, alandatud või häbiväärustatud, emotsionaalselt traumeeritud, manipuleeritud, süüdistatud ja nii edasi. Eelmainitust võib järeldada, et viktimoloogid on eelkõige teadlased, mitte praktikud, kes aitavad ohvritel toime tulla. Viktimoloogid hindavad ja analüüsivad toimetulekutegurite efektiivsust ja teevad sellest teaduslikke järeldusi (Karmen 2001:9).

Kannatamine ja ellujäämine on läbi ajaloo olnud populaarne teema filminduses, kirjanduses ja teatris. Nii teatrietendustes, filmides kui ka raamatutes on inimkannatuste põhjustajana süüdistatud valitsust. Seda võib pidada subjektiivseks lähenemiseks, milles vaadatakse üldist plaani kuriteoohvriks sattumisest, mis teaduslikuks lähenemiseks ei sobi. Meie olukorras on tegemist moraalse, etnilise, filosoofilise ja emotsionaalse lähtepunktiga. See tähendab, et lähenetakse uutest, objektiivsetest teaduslikest lähtepunktidest ja üldise plaani suhtes ollakse neutraalne. Objektiivsus tähendab olla erapooletu, mitte eelistada kumbagi poolt, analüüsides olukorda jättes eelarvamused kõrvale ja mitte arvestada oma emotsioone järelduste ja soovituste tegemisel. Tundub raske ülesanne, kuna ühiskond on mitmepalgeline ja inimesed võivad sooritada kuritegusid erilise kalkusega, nii et emotsioone on keeruline tagasi hoida. Erilist julmust, külmust ja tundetust iseloomustavad alljärgnevad näited.

Näide 1. Kaks esmakursuslast väljuvad poest ja suunduvad tagasi oma auto poole. Seal ähvardab neid teise kolledži õppur ja käsib sõita mahajäetud maale. Sinna jõudes käsib ründaja neil autost välja minna ja näoga maa poole pikali heita. Sõnapaaride „ärge kartke“ ja „ma ei tee teile haiget“ laseb ründaja ühe nooruki maha ja vigastab teist. Seejärel sõidab kannatajate autoga minema.

Näide 2. Kaks relvastatud meest liiguvad jäätisemüüja poole. Ütlemata ühtegi sõna tulistavad ründajad ohvrit, varastavad tema raha ning pagevad. Kannataja kukub maha ja lamab oma vere sees. Kuskil üle saja nooruki tänavatel tormavad jäätisekülmiku poole ja varastavad jäätist, samal ajal, kui müüja on kahe kuuliga rinnus eemal pikali abi ootamas.

„Mõni neist võis olla päris õnnelik, et taoline õnnetus minuga juhtus. Nad said lõpuks võimaluse midagi tasuta saada“, kommenteeris kannataja hiljem haiglas (Karmen 2001:9-11).

1.4. Viktimoloogia paralleelid kriminoloogiaga

Võrreldes viktimoloogiat kriminoloogiaga, võib tõmmata mitmeid paralleele. Kriminoloogid tahavad teada põhjuseid, miks teatud inimesed satuvad seadusega pahuksisse, teised mitte. Viktimoloogid selgitavad, miks teatud inimesed, majapidamised ja objektid satuvad kurjategijate huviorbiiti, kuid teised mitte. Kriminoloogid mõistavad, et suurem osa inimestest rikuvad ühel või teisel moel seadusi (eriti noorukieas), kuid üldjuhul on seaduskuulekad. Nendest võivad kujuneda kroonilised ja tõsisemad kurjategijad. Viktimoloogid tunnistavad, et igaüks võib kannatada, olles valel ajal vales kohas, kuid imestavad, miks teatud inimesed satuvad ohvriteks jälle ja uuesti. Kriminoloogid koguvad ja analüüsivad informatsiooni, mis puudutavad isiku ebaseaduslikku käitumist, sealhulgas vanust ja sotsiaalset tausta. Viktimoloogid vaatavad üle vanuse ja sotsiaalse tausta statistika inimeste kohta, kes on langenud seadusvastaste tegevuste ohvriteks. Kriminoloogid kasutavad oma avastusi kuritegevuse ennetamiseks, viktimoloogid riskitegurite määratlemiseks ja ohvriks sattumise ärahoidmiseks. Lisaks hindavad kriminoloogid erinevate rehabilitatsiooniprogrammide efektiivsust vanglates ja ennetähtaegselt vabanenute seas, et vähendada retsidiivsust. Sarnaselt diagnoosivad viktimoloogid emotsionaalseid probleeme, mida kannatajad põevad pärast juhtunut ja testivad rehabilitatsiooniprogrammide kasulikkust ohvrite toimetulemisel. Kriminoloogid püüavad arvutada kriminaalse käitumise tagajärjel tekkinud sotsiaalset ja majanduslikku maksumust ühiskonnale. Viktimoloogid selgitavad personaalset materiaalselt kahju, mis tekkisid pärast pettust, vargust või vägivallaakti (Karmen 2001:20-21).

2. VIKTIMISATSIOONI MÕISTE

Viktimisatsioon on ebavõrdsete suhete tulem, mis on hävitava, ängistava või ärakasutatava sisuga. Kriminaalne viktimisatsioon tuleneb ebaseaduslikust tegevusest, mille tulemuseks on füüsiline, emotsionaalne ja majanduslik kahju. Viktimisatsioon esineb, kui inimesi tapetakse, rünnatakse, röövatakse, vägistatakse või juhul, kui nad kannatavad rahalise või varalise kahju tagajärjel nagu näiteks sissemurdmine, vandalism ja pettus. Firmed, riigiastused ja teised organisatsioonid võivad samuti sattuda varguste, pettuste, vandalismi ja ka andmebaaside ja muude veebipõhiste kuritegude ohvriteks (Karmen 2002:1674-1675). Lihtsamalt võib öelda, et viktimisatsioon tähendab sattumist kuriteoohvriks.

2.1. Viktimisatsiooni uurimine

Loogiliselt mõeldes võib järeldada, et viktimisatsioon ja selle mõiste kasutuselevõtt tuleneb viktimoloogiast. Nagu kuldlause ütleb, et niikaua, kui on eksisteerinud ühiskond, on olemas olnud ka kuritegevus, sealhulgas kannatanute pool. Sellegipoolest hakati kuriteoohvritele tähelepanu pöörama, inimkonna vanust arvestades, vägagi lähiminekus.

20. sajandi teises pooles, kui sotsioloogid, kriminaalõigusega seotud inimesed, ohvrite õiguste eest seisvad ühiskonnagrupid, ajakirjanikud, kuritegevusvastased organisatsioonid ja poliitikud hakkasid tõsiselt mõtlema kuriteos kannatanute vajadustele ja nendele abi osutamisele, siis hakati üha enam pöörama tähelepanu kuriteoohvritele (Karmen 2002:1675).

Esimesteks viktimoloogideks olid kriminoloogid, kes olid intrigeeritud teadmisest, et kuriteoohvrid võivad teatud ulatuses ka ise süüdi olla ehk teisisõnu on samuti vastutavad kuriteo toimepanemises nende endi vastu. Esimestes kirjutistes püüti välja tuua ja anda ülevaade ohvrite ja kurjategijate võimalikest suhetest, tegevustest ja reaktsioonidest, vastastikusest mõjutamisest, rollidest ja erinevustest osapoolte vahel. Viktimoloogid arendasid välja mõisted, mis olid seotud ohvipoolse kuriteo soodustamisega, juhusliku esilekutsumisega ja provotseerimisega ning leidsid ka elus aset leidnud näited.

Ohver soodustab kuriteo toimepanemist, näiteks, kui jätab autol võtmed ette või elanikud ei lukusta maja uksi ega pane aknad kinni. Ohver kutsub kuriteo esile juhuslikult näiteks tõmmates öösel endale tähelepanu tänaval rahakotis millegi otsimisega või näidates välja oma läikivaid ehteid. Ohver provotseerib kuritegu juhul, kui ta oli ise esimene, kes konflikti alustas. Sellised olukorrad võivad ohvri jaoks lõppeda vigastustega või halvemal juhul surmaga.

1970. aastast on viktimoloogid, kriminoloogid ja teised ühiskonnateadlased üritanud mõõta viktimisatsiooni ulatust eesmärgiga teha järeldusi, kuidas ohvreid abistada. See tähendab, et välja selgitada, millist abi ohvrid kõige rohkem konkreetsete kuritegude puhul vajavad. Vabatahtlikud, sotsiaaltöötajad, meditsiinitöötajad ja advokaadid on moodustanud tugigruppe, mille eesmärgiks on kuriteoohvritele abi osutamine (Karmen 2002:1675).

2.2. Sotsiaalne tagasiside viktimisatsioonile

Viktimoloogid pööravad tähelepanu ka sotsiaalsele küljele, eelkõige meediale. Viktimoloogid leiavad, et meedia võib inimestele tekitada suurt emotsionaalset kahju kirjutades nendest artikleid või näidates neist telesaateid. Kui mõtlema hakata, siis teleekraanidel jookseb pidevalt saateid inimestest, kes on sattunud kuriteoohvriteks ja stuudios korraldatakse antud teemal arutelusid, mida kuulavad ja jälgivad miljonid televaatajad. Teatud meediasse sattunud isikud avaldavad ka ise nõusolekut, et näidata maailmale tagajärgi, mis juhtub, kui satutakse ohvriteks. See on nii öelda sõnum ühiskonnale, mis peaks mõtlema panema iga üksikisikut ja kes teab, võib-olla ka kurjategijat, kes taolist saadet näeb.

Viktimisatsiooni võib mõjutada ka ärimus, täpsemalt vargavastaste mehhanismide müümine (signalisatsioonid, lukud) või turvafirmad ja –mehed. Positiivset külge vaadates on tegemist investeringutega, mis vähendavad riski sattuda kuriteoohvriks. Negatiivsest aspektist võib aga tegemist olla müügitrikiga ja liigkasuvõtjatega, kellel õnnestub oma tulusid suurendada tänu inimestele, kes tunnevad end ühiskonnas eriti ohustatuna ning soetavad endale nimetatud mehhanisme (Karmen 2002:1676).

Selleks, et inimesi kaitsta järgnevate kannatuste eest on vajalik õigeaegne ühiskonnapoolne reaktsioon. Ühiskonnapoolse all mõtleb käesoleva töö autor ka riiklikke organisatsioone. Politseiametnikud, kaitsjad ja kohtunikud – kõik peaksid suurema empaatiatundega suhtuma ohvritesse. Inimestele on loomulik, et kellegi vastu tuntakse suuremat kaastunnet, kui teise vastu. Teatud juhtumitel jõuab politsei kuriteopaika kiiresti kohale, mõnel korral kulub selleks tunde. Kuna inimene, kelle suhtes on sooritatud kuritegu on niigi kannatanu, siis järgnev kohtlemine peaks olema maksimaalselt soe ja vastuvõtlik tema suhtes.

Selleks peavadki ohvriabi organisatsioonid tegelema kannatanutega ja eriti nendega, kellega riigiasutused on käitunud liiga külmalt, empaatiat avaldamata (Karmen 2002:1677). Organisatsioonid peavad andma vajalikku abi, mitte ainult esmast, vaid ka pikemas perspektiivis, et ohvrid saaksid end taas õigele eluviisile seada.

2.3. Individuaalsed reaktsioonid viktimisatsioonile

Viktimoloogid uurivad, kuidas ohvrid reageerivad tekkinud olukorrale. Kas neil tekib hirm, depressioon, vihavaen või trauma? Erilist tähtsust pälvib teadmine, kuidas ohvrid reageerivad inimes(t)e suhtes, kes talle kannatusi põhjustas(id). Osad nõuavad karmimaid karistusi, teised tahavad õiglust saavutada ja kolmandad ei saa enne rahu, kui ei põhjusta samaväärseid kannatusi vastu.

Inimese reaktsioon kättemaksta tundub esialgu tavaline nähtus, kuid tänapäeva mõistes ei ole see kuidagi aktsepteeritud. Kättemaksul või nii öelda omakohtul on väga verine ajalugu. USAs 1920. aastatel sellised omakohtu intsidendid lõppesid tavaliselt inimeste surmaga. Sõideti naaberkvartalisse ja autoakendest anti relvadest tuld kuule mitte kokkuhoides (Karmen 2002:1677). Selline kättemaksuviis oli muidugi jõukamatel ja tõsisematel jõukudel, kuid see ei õigusta neid. Ei ole vahet, kas maksab kätte üks või terve grupp inimesi, igaljuhul ei ole tegemist õige lahendusega.

Tähtis on meeles pidada, et kuriteo korral on inimesel õigus ennast kaitsta, kuid seda tohib vaid teatud piirides. Neid piire ei tohi ületada. Ja kõige tähtsam on meeles pidada, et kättemaks ei ole enam enesekaitse. Sellises olukorras muutub ohver ise kurjategijaks.

Selleks, et vältida omakohut ja vihavaenu teise poole vastu, on hakatud välja töötama ohvri-ründaja programme, mis peaks osapooli lepitama. Sellist liikumist või uut paradigmat nimetatakse restauratiivseks õiguseks. Ohvri olukorra ja kannatuste taastamiseks korraldatakse kurjategija ja kannatanu, tavaliselt koos nende perekondadega, kohtumisi. Osa võtavad ka „lepitajad“, kes teavad meetodeid ja viise, kuidas osapooli omavahel lepitada ja taastada normaalsed vastastikused suhted (Karmen 2002:1677). Maailmas on leidnud aset juhtumid, kus lepitusprotsessis osalejatest on saanud väga head sõbrad ja igasugune viha üksteise vastu suudeti kaotada ja leida selle asemel inimestele rohkem omased, soojad suhted.

2.4. Viktimisatsiooni tagajärjed

Kuriteoohvritele saab osaks kehavigastus, hingeline trauma või materiaalne kahju (Van Ness; Colson 1995:29). Välja on toodud kolm erinevat tagajärge, kuid on ka võimalik, et isik saab kuriteo tagajärjel nii kehavigastusi, kannatab tugeva hingelise trauma all ja kõigele lisaks on temale tekitatud ka materiaalselt kahju. Ometi on ohvrid äraunustatud osapooleks.

2.4.1. Füüsilised tagajärjed

Füüsilised vigastused on kuritegude puhul tavalised. Neid on võrreldes vaimsete vigastusega ja majandusliku kahjuga lihtsam avastada ja uurida. Paljud inimesed on murdnud näiteks käeluu või saanud mingi löögi tagajärjel verevalumi.

Füüsilised vigastused võib jagada nelja gruppi: traumad, mis peale paranemist ei jäta jälgi; traumad, mis jätavad armi; pikaajalised füüsilised vigastused; ja ülrasked vigastused (Wallace 1998:74).

Koheste vigastuste all on mõeldud paistetusi, löikehaavu, luumurdusid ja rebendeid. Sellised vigastused paranevad üldjuhul kiiresti ega jäta erilisi nähtavaid jälgi. Suur osa inimestest on selliseid vigastusi üle elanud. Muidugi võivad ka sellised vigastused tekitada raskusi. Näiteks, kui kurjategijaga rüseluse käigus lööb vanemas eas inimene ära oma puusa. Vanemal inimesel on paranemisprotsess raskem ning see võib lõppeda väga kurvalt (Wallace 1998:75).

Vigastusteks, mis jätavad nähtavaid jälge võime nimetada: arme näol, kaelal, käel, jalal või suguelunditel; hamba, sõrme või varba kaotamist; liikumisvõime kaotamist ebapiisava ravi tõttu. Selliseid vigastusi ei nimetata küll ülirasketeks, kuid need võivad tõsiselt muuta inimese edasist elutempot ja –stiili. Näiteks, näovigastuse puhul võib modell jääda ilma oma tööst ja võimalikust karjäärast (Wallace 1998:75).

Pikaajaliste vigastuste all on mõeldud võimalikku HIV ja AIDSi haigestumist. Taoline haigestumine võib rikkuda inimelu totaalselt või lõppeda surmaga. Kumbki variantidest ei ole hea. On teisigi haigestumisi, mis võivad olla seksuaalse rünnaku tagajärjeks (Wallace 1998:75).

Ülirasketeks vigastuseks on liikumisvõime kaotamine. Näiteks olukorras, kus auto sõidab inimesele otsa, mille tagajärjel jääb kannatanu liikumisvõimetuks või kaotab kae või jala. Selliste karmide vigastuste tõttu kannatab kogu ohvri perekond (Wallace 1998:75).

2.4.2. Kriis

Psühhiaater Eric Lindemanni peetakse paljude õpetlaste poolt üheks juhtivaks figuuriks inimeste vaimse tervise ja meeleolu uurimisel. Lindemann pakkus mõlemat, nii uut suunda inimkriisi arusaamisel, kui lähenemisviisi, kuidas olukorda parandada. Veel üheks õpetlaseks oli Gerald Caplin, kes andis oma panuse pakkudes Lindemanni tagaleinamise teooriale inimreaktsioone, kuidas ohvrid käituvad erinevate sündmuste korral (Wallace 1998:78).

Iga inimene reageerib omamoodi. Sündmus, mis võib olla ühe inimese jaoks kriisi alustalaks, ei pruugi seda tähendada teise jaoks. Kriis on eriliste ajutiste asjaolude kokkulangevus, mille tagajärjeks on segadus ja tasakaalutus, mida iseloomustab inimese

suutmatus nendega toime tulla. Kriisi võib omakorda jagada kolmeks: tagajärg, tagasilöök ja kohanemine (Wallace 1998:78-79).

Tagajärje staadium ilmneb koheselt peale kuritegu. Ohver tunneb end justkui šokiseisundis. Mõned inimesed ei suuda süüa või magada, teised ei suuda uskuda, et taoline sündmus aset leidis. Tavaliselt ei saa inimesed aru, miks see pidi just nendega juhtuma. Selline seisund võib kesta tunde, aga ka päevi (Wallace 1998:79).

Tagasilöögi staadiumis hakkavad ohvrid juhtunust aru saama, see jõuab neile nii öelda „kohale“. Tuntakse hirmu, viha, süütunnet, enesehaletsust ja kurbust. Mõned ohvrid ei taha tunnistada, et taoline sündmus nendega juhtus, teised aga kategooriliselt eitavad kriisilukorras olemist ja väidavad, et kõik on hästi. Sellisel juhul tuleb inimest aidata ja püüda talle selgitada olukorra tähtsust ning vajadust probleemiga võidelda. Selles staadiumis hakkavad ohvrid mõtlema kuriteo peale, mis nendega juhtus. Öösiti nähakse juhtunust und, mis ei lase korralikult magada. Mõned inimesed koguvad endasse vaenu kurjategija vastu ning ainusooviks on kättemaks, eriti need, kes sattusid vägivaldse kuriteoohvriks. Paljud ohvrid otsivad vastust viktimisatsioonile ja küsimusele, „miks mina?“ (Wallace 1998:79-80).

Aja möödudes tekib kohanemise staadium, kus ohvrid on jõudnud enam-vähem normaalse eluviisini tagasi. Normaalne eluviis tähendab hirmudest ja vaenust ülesaamist ning eelneva, enne kuriteoohvriks langemist, eluviisi juurde jõudmist. Ohver ei unusta kunagi tunnet, mida pidi üle elama, kuid ta on suutnud sellest üle saada (Wallace 1998:80).

2.4.3. Majanduslik kahju

Lihtne on arvutada materiaalet kahju. Sellised kahjud sisaldavad kergelt arvutatavaid numbreid, mis omavad rahalist suurust. Teiselt poolt ei ole lihtne panna arvudesse kahju suurust, mis on seotud elukvaliteedi muutusega (Wallace 1998:84).

Materiaalseteks ehk rahaliselt mõõdetavateks kahjudeks nimetame omandi rikkumist või kaotamist, meditsiinitasu, vaimse tervise ravikulud, politseiga seotud kulud ja töö produktiivsus. Töö produktiivsus tähendab inimese vähenenud hõivatust seoses haiguslehel

olemisega või kohtus käimisega. Mõõta ei saa nii öelda tunnetuslikke või raskesti määratletavaid kahjusid. Nendeks on erinevad põhjused, mis muudavad inimese elukvaliteeti (Wallace 1998:84-87).

2.5. Viktimisatsiooni riskid ja ennetamine

Hinnata viktimisatsiooni riske ja selle tulemusel tuua välja ennetusviise on küllaltki raske. Teatud riskide vähendamise strateegiad näivad mõjuvat, kuid täpset tulemust on silmaga raske näha (Karmen 2001:93). Seega, viktimisatsiooni riskid olenevad inimesest endast ja tema eluviisist. See on seotud inimese elustiiliga ja valikutega, kus käia, mida teha ja kuidas käituda.

Näiteks, vanemad inimesed satuvad vähem röövimiste ohvriteks võrreldes teiste vanuseklasside isikutega, kuigi nad on kergemini haavatavad. Selline paradoks seisneb inimeste eluviisides. Kui vanurid ei käi õhtuti mööda tänavaid jalutamas ega võta osa linna ööelust, siis noorem põlvkond harrastab kõike eelpool mainitud. Vanurid on oma eluiga arvestades hakanud vähem liikuma, eriti õhtuti, ühelt poolt vähendades sellega viktimisatsiooni riske ja teiselt ennetades kuriteoohvriks sattumist (Karmen 2001:93).

Noored täiskasvanud elavad sedavõrd aktiivsemat ööelu, külastades restorane, baare ja ööklubisid. Väga haruldane juhus on näha ööklubis vanemat inimest. Üldiselt ohutum on õhtuti kodus istuda või liikuda mitmekesi ja kasutada taksoteenust, vältida tänavatel suuremaid gruppe, tundmatuid kohti ja inimesi (Felson 1997, ref Karmen 2001:93-94).

Viktimisatsiooni riskid on suuremad ka teatud ametite ja töökohtade puhul. Võrreldes teiste, nii öelda ühiskonnas tavapärase erialadega kannavad suuremaid riske ametid, mis on seotud kuritegevuse kontrollimisega ja distsipliiniraskustega isikutega. Sellise tööga tegelevad politseiametnikud, turvamehed ja vanglaametnikud. Samuti taksojuhtide töö on kõrgema riskitasemega, kuna nende ülesandeks on klientide viimine punktist A sihtkohta B ning nad peavad saama selle eest tasu (Takala; Aromaa 1999:657). Just maksmise hetkel võivad tekkida olukorrad, kus kliendil tärkab peas idee taksojuhti petta. Siit areneneb

olukord konfliktini, mis võib lõppeda kummagi poole kuriteoohvriks sattumisega. Ka öisetel tundidel töötavatel inimestel on suurem risk sattuda kuriteoohvriks.

Maailmamaine viiktimoloog Fattahi hinnangul on ametitel, mille põhiülesannete hulka kuulub töötamine inimestega igapäevaselt ja pidevalt, kõrgem kuriteoohvriks sattumise risk (Takala; Aromaa 1999:657). Mida rohkem on töö seotud inimestega, tehingutega ja raha käsitsemisega, seda suurem on viiktimisatsiooni oht. Mõned ebaseaduslikud tööd, näiteks narkootikumidega äritsemine, prostitutsioon ja „mustad“ tehingud, omavad suuremat riski kuritegevuse ja seega ka viiktimisatsiooni esinemiseks. See on loogiline, kuna ebaseaduslik äri toimib läbi illegaalsete tegevuste, mida sooritavad inimesed, kes on seadusega vastuolus, seega ollakse teatud pingel all, kus konfliktid on sellises olukorras kerged tulema (Takala, J-P. Aromaa, K. 1999:657).

Tasakaalupunktiks viiktimisatsiooni ennetamisel on kindlasti inimese otsused. Samas mängib rolli ka ühiskond ja inimese suhtlemisringkond. Võib öelda, et suurem edu viiktimisatsiooni riskide vähendamisel saavutatakse siis, kui seda tahavad paljud ühiskonnaliikmed. Võimalus vähendada ebameeldivaid olukordi on olemas, kuid neid täielikult likvideerida ei saa (Lynn 1981, ref Karmen 2001:94).

Viiktimisatsiooni ennetamine võrreldes kuritegevuse vältimisega on oma mõtte poolest mõõdukam. Selle eesmärk on kurjategijate heidutamine kuritegevussihtmärkidelt nagu näiteks majad, laohooned, poed, autod või isikud. Nagu ettevaatlik autojuhtimine, mõeldakse viiktimisatsiooni ennetamisel motole: „vaata teisi inimesi ja näe ette nende käike“. See eeldab, et potentsiaalsetest ohvritest saavad kuritegudest teadlikud inimesed ehk „tänavatargad“. Potentsiaalsed ohvrid peavad olema ettevaatlikud ja suutma ise hoiduda sattumast mõnda olukorda, kus nemad oleksid kannatuste põhjustajateks. „Tänavatargad“ inimesed on teadlikud ja sunnivad ennast järgima viiktimisatsiooni vihjeid, milleks on nimekiri „mida tohib teha ja mida mitte“, mis on koostatud teiste isikute ebaõnnestumiste põhjal (Karmen 2001:95).

2.6. Rahvusvahelised ohvriuringud

Tänaseks päevaks pööratakse maailmas kuriteoohvritele enam tähelepanu, kui seda tehti enne 1970. aastaid. Maailmas on palju organisatsioone, mis seisavad ohvrite õiguste eest ning püüavad neid erineval moel aidata. USAs näiteks National Organization For Victim Assistance (NOVA), Šotimaal Victim Support ja paljud muud.

Selleks, et teada inimeste viktimisatsiooni, viiakse riikides läbi ohvriuringuid. USAs viiakse alates 1973. aastast läbi ohvriuringuid ja seda iga aasta. Ohvriuringute seeriat nimetatakse National Crime Victimization Survey (NCVS). NCVS tegutseb täites nelja püstitatud ülesannet: 1) kuritegevuse, ohvrite ja tagajärgede ülevaate saamine 2) politseile teatamata kuritegude välja selgitamine 3) sarnaste kuritegude välja selgitamine 4) aastate võrdlemine, sarnasuste ja erinevuste vaatlemine. Uuring lähtub isiklikust ja varanduslikust seisukohast. Inimesi küsitletakse viimase kuue kuu viktimisatsiooni kohta (National Crime Victimization Survey Resource Guide. 11.01.2009). Küsitletakse 76 000 majapidamist ja ligikaudu 135 000 elanikku Ameerika Ühendriikides. Uuritakse vägistamisi, rööve, vargusi, sissemurdmisi, autovargusi, kallaletunge ja seda erinevates vanusekategoriates. 2006. aastal võrreldes 2005. aastaga tõusis vägivaldsete kuritegude protsent 1% võrra. Omandikuriteod vähenesid 2006. aastal võrreldes 2005. aastaga 2,8%. Aastast 1994 täheldati 2005. aastal rekord, fikseerides madalaim protsent vägivalla kuritegudes. Omandikuriteod jätkavad langustrendi (Crime and Victims Statistics. 11.01.2009).

Maailmas, sealhulgas ka Euroopas, läbiviidavate ohvriuringute programmi nimetatakse International Crime Victim Survey (ICVS). Juhtivateks figuurideks rahvusvaheliste ohvriuringute käivitamises võib pidada Anna Alvazzi del Fratet, Jan J.M. van Dijki, John van Kestereni, and Pat Mayhewi. Ohvriuringuid on läbiviidud aastatel 1989, 1992, 1996, 2000 ja 2004-2005 (Description & Citation-Study No. 3803. 11.01.2009). Euroopa riikides, läbiviidavat projekti nimetatakse The European Crime and Safety Survey (EUICS). Eelnimetatud projekt ühines ICVSiga, kuid omab kitsamaid eesmärke, näiteks Euroopa kodanike turvalisuse vaatlemine (The European...2005). Selle raames on 18 Euroopa pealinnas viidud läbi uuring selgitamaks kodanike reaktsioone kuritegevusele, mis olukordades teatatakse politseile ja soetatakse isiklikke turvamehhanisme. Tallinn jäi koos

paljude teiste Euroopa riikide pealinnadega nimetatud uuringust välja. Uuringu põhilisteks tulemusteks olid: 1) suurem osa residentidest arvavad, et politsei teeb võitluses kuritegevusega head tööd, kuid kuriteoohvrid suhtuvad politseitöösse negatiivsemalt 2) pooltel kordadest kodanikud ei teavita kuriteoohvriks sattumisest 3) üks kümne majapidamise hulgast ei kasuta traditsioonilisi turvameetmeid (alarmid, naabrivalve) 4) majapidamised, mis on sattunud kuriteoobjektiks, kasutavad turvameetmeid rohkem, kui need majapidamised, mis ei ole antud kogemusi üle elanud (Nyiri. Crime and Security in European Capitals. 2005).

Ohvriuringute läbiviimine on nüüdseks saanud küllaltki traditsioonilise tähenduse. Neid viiakse läbi järjepidevalt, nii suurtes kui ka väikestes mastaapides. Eelnevalt tõi käesoleva töö autor välja ainult mõned näited sellest, kus, kes ja millisel eesmärgil viivad läbi ohvriuringuid. Selgub, et teatud riigid on ohvriuringute läbiviimisel olnud aktiivsemad, kui teised.

2.7. Ohvriuringud Eestis

Kuritegevus ja selle nähtuse efektiivne kontrollimine on olnud alates 1991. aastast Eesti ühiskonna üks kõige tõsisematest probleemidest. Nagu näitab ametlik politseistatistika, kasvas registreeritud kuritegude arv 31 740-lt juhtumilt 1991. aastal 53 595 juhtumini 2003. aastal. Kõige suurem arv kuritegusid (58 497 juhtumit) registreeriti 2001. aastal (Saar; Markina; Oole; Resetnikova 2005:7).

Eestis on ohvriuringuid läbiviidud aastatel 1993, 1995, 2000 ja 2004. Käesolevas töös vaatleme viimati läbiviidud ohvriuringut. 2004. aastal läbiviidud ohvriuring oli tellitud Eesti Vabariigi Justiitsministeeriumi ja Siseministeeriumi poolt. Tegemist oli järjekordse etapiga Rahvusvahelisest Kuriteoohvrite Uuringust (ICVS). 2004. aasta Eesti Ohvriuringu läbiviimise eesmärgid olid järgmised: 1) kasutada võrdlevaid indikaatoreid kuritegevuse leviku ja inimeste kuritegude ohvriks langemise riski hindamiseks, samuti elanikkonna kuritegevusehirmu ja õiguskaitseasutuste tööga rahulolu mõõtmiseks 2) luua uusi võimalusi avalikuks aruteluks kuritegevuse leviku ja kuritegevuse kontrolli ning kuritegude ennetuse teemadel 3) kaasata kriminaalpoliitilisse diskussiooni suuremal määral

ohvri dimensioon 4) soodustada rahvusvaheliselt koordineeritud kriminoloogiaalast koostööd erinevate riikide vahel, kus kuritegevuse uuringuid teostatakse kõrgel tasemel aprobeeritud teaduslike meetoditega (Saar jt 2005:9).

Valimi suuruseks oli vähemalt 1000 kuni 2000 indiviidi ja pidi olema elanikkonna põhiliste sotsiaal-demograafiliste tunnuste osas representatiivne. Küsitleti alates 16 eluaastast ja vanemaid isikuid. Nimetatud uuringu käigus koguti andmeid kokku 1687 mõlemast soost juhuslikult valitud Eesti elanikult vanuses 16-74 aastat. Naised moodustasid valimist 54% ja mehed 46% (Saar jt 2005:11).

Uuringust kokkuvõtlikke seisukohti välja tuues võib öelda: võrreldes 1990. aastatega on 2003. aastal on kuritegude ohvriks sattumise tase natuke langenud (Saar jt 2005:15-17); politseile kuritegudest teatamise üldtase ajavahemikul 1993-2004 on olnud stabiilne Saar jt 2005:38); võrreldes 2000. aasta ohvriuuringu ja rahulolu politsei tegevusega ja professionaalsusega suurenenud (Saar jt 2005:41-42); võrreldes 2000. aastaga on inimeste turvatunne suurenenud (Saar jt 2005:48); üha enam majapidamisi on kasutusele võtnud turvameetmed, millest populaarseim on spetsiaalne ukسلukk (Saar jt 2005:55); suhtumine karistustesse on võrreldes 2000. aastaga muutunud karmimaks, see tähendab, et inimesed pooldavad rangemaid karistusi (Saar jt 2005:58).

Eesti 2004. aasta Ohvriuuringu tulemused näitavad, et taasiseseisvumisel valitud arengusuund on põhimõtteliselt õige ja muudab meid staažikate demokraatlike riikidega üha sarnasemaks. Seda tunnistavad kuritegude ohvrite osakaalu langus ja elanikkonna kuritegevusehirmu vähenemine. Kõik nimetatud näitajad paranevad ainult siis, kui üldine heaolu tase ühiskonnas kasvab (Saar jt 2005:68).

3. UURIMUSLIK OSA

Käesoleva lõputöö uurimuses analüüsitakse kinnipeetavate viktimisatsiooni ja sellega seonduvat. Töö autor ei leidnud allikaid, mis oleks viidanud Eestis sellise probleemi eelnevale uurimusele. Vaatamata sellele, et teatud inimesed kannavad õigusvastase teo toimepanemise eest vanglas karistust, ei pruugi see tähendada, et nemad ise ei ole sattunud kuriteohvriteks või neil puudub selleks oht. Käesoleva lõputöö raames läbiviidud uuringu eesmärk ei ole kinnipeetavatele, kes on sattunud kuriteohvriteks, mitte niivõrd kaastunde avaldamine, vaid eelkõige objektiivsete asjaolude ja vanglasituatsiooni väljaselgitamine ja nendest järelduste tegemine. Lõputöö uurimuse eesmärgiks on välja selgitada kinnipeetavate viktimisatsioon vanglates. Töö autor on püstitanud kaks hüpoteesi:

1. kinnipeetavad on sattunud vanglas kuriteohvriteks, millest vangla juhtkonda ei teavitatud;
2. kinnipeetavad sattusid esmakordselt kuriteohvriks varajases eas (lapsepõlves) ning see andis tõuke kriminaalsele karjäärile.

Uurimuse läbiviimiseks oli abiks Harku Vangla sotsiaalosakond, Tallinna, Murru ja Tartu vanglate inspektor-kontaktisikud. Uurimuse läbiviimiseks taotles autor kõikide vanglate direktorite load.

3.1. Uurimuse meetodika, korraldamine ja valim

Uurimuse läbiviimise meetodiks valis töö autor ankeetküsitluse, kuna valim on küllaltki suur ja lõputöö uurimuse eesmärgi saavutamise eelduseks olid eelkõige kvantitatiivsed tulemused (vt Lisa 1). Küsitlus viidi läbi trükitud ankeedi abil, mis koosnes 23 küsimusest, millest 20 olid kinnised, see tähendab etteantud vastusevariantidega. Ankeet on eesti ja vene keeles.

Töö autor kasutas valikvastustega küsitlust eeldusel, et ankeete analüüsid on nende vastused numbriliselt kergesti võrreldavad. Vastusevariantidega küsimustik on abiks ka vastajale asjaolude meenutamiseks, mis muudab vastamise kergemaks. Etteantud

vastusevariantidega ankeete on hilisemas tööprotsessis ka kergem töödelda ja analüüsida. Samuti põhjendab käesoleva töö autor oma meetodi valikut asjaoluga, et küsitluses uuritakse eelkõige fakte, käitumist ja tegevusi erinevates olukordades (Hirsjärvi; Remes; Sajavaara. 2005:184-188).

Käesoleva töö autor arvestas ka ankeetküsitluse läbiviimise puudustega ja võimalike probleemidega. Küsitluse puudusteks võib välja tuua järgmised: 1) ei ole võimalik kontrollida, kui tõsiselt vastajad uurimusse suhtuvad, kas nad vastavad hoolikalt ja ausalt; 2) vastamata jäänud küsimuste hulk (kadu) võib vahel kujuneda üsnagi suureks; 3) pole selge, kui õnnestunuks vastaja esitatud vastusevariante peab, küsimuste valesti mõistmist on raske avastada (Hirsjärvi jt 2005:182). Töö autor leiab, et nimetatud puudused võivad esineda mistahes uurimismeetodi kasutamisel. Kunagi ei tea, kas inimene räägib tõtt või valet, olenemata, kas ta teeb seda suhtlemise teel või paneb oma vastused paberile kirja. Selleks, et vältida arusaamatusi ankeetide täitmisel, pidas töö autor vajalikuks uurimuse läbiviimisel võimalusel ise kohal viibida. Sellisel juhul näeb uurimuse läbiviija oma silmaga tekkivaid probleeme ning vajadusel saab need lahendada. Vältimaks küsimuste valestimõistmist on vajalik koostada väga hea ankeet, mis nõuab oskusi ja kogemusi.

Ankeedi esimesed küsimused olid vastamiseks kõikidele vastajatele. Seejärel läksid küsimused erisuundades, mis tähendab, et teatud arv vastajaid said vastata enamatele küsimustele, kui teised. See olenes vastustest esimestele küsimustele. Ankeedi viimased küsimused olid taas vastamiseks kõikidele vastajatele (Ядов 1998:263-264). Ankeedis oli üks küsimuste plokkidest suunatud kinnipeetavatele, kes olid sattunud kuriteoohvriks. Kinnipeetavad, kes esimestes küsimustes vastasid, et nad ei ole sattunud kuriteoohvriks, ei saanud vastata vahepealsetele küsimustele. Küsimused keskendusid kuritegevuse ohvriks langemise iseloomustamisele, sageduse väljaselgitamisele, tagajärgedele, sellest informeerimise ja mitteinformeerimise põhjustele ja lõpuks vastajate üldandmete kogumisele.

Küsitleti süüdimõistetud mees- ja naiskinnipeetavaid vanuses alates 18 eluaastast. Alla 18 eluaastast kinnipeetavaid valimisse ei kaasatud, kuna nende vanglas viibimise lühike aeg ei võimalda põhjanevaid järeldusi teha. Muid piiranguid (karistusaja pikkus; paragrahv, mille eest karistust kantakse) ei olnud. Uurimusest saadi 206 täidetud ankeeti (vt Lisa 2).

Tallinna Vanglas viidi uurimus läbi ajavahemikul 17.12.2008-22.12.2008. Käesoleva töö autor viis küsitlust läbi ise, kusjuures Tallinna Vangla inspektor-kontaktisikud eraldasid küsitluse läbiviimiseks ruumi, kuhu 10-15 kaupa suunasid kinnipeetavaid. Töö autor oli ruumis ja selgitas uurimuse eesmärgi ja muid vajalikke asjaolusid, näiteks ankeetküsitluse anonüümsust. Ankeetide täitmine toimus uurimuse läbiviija juuresolekul. Ühe ankeedi täitmine võttis aega 2-10 minutit, mõningatel juhtudel rohkem. Ankeetide täitmine toimus jooksvalt, see tähendab, et kinnipeetavad, kes olid oma vastused andnud lahkusid ruumist ning järgmised sisenesid. Tallinna Vanglas keeldus ankeetide kätteandmisel selle täitmisest 10 kinnipeetavat. Paljud kinnipeetavad ei viitsinud vaadatagi ega tundnud vähimatki huvi ankeedi vastu. Mõned kinnipeetavad arvasid, et küsitluse teema ei ole neile mõeldud (sobiv). Tallinna Vanglas täideti 74 ankeeti.

Harku Vanglas aitasid uurimuse läbiviimist teostada sotsiaalosakonna töötajad. Harku Vanglas viidi anketeerimist läbi ajavahemikul 17.11.2008-01.12.2008. Uurimus teostati kutsudes kinnipeetavaid ükshaaval ankeete täitma. Ankeetide täitmisest keeldus 2-4 kinnipeetavat. Harku Vanglas said täidetud kõik laialijagatud 45 ankeeti.

Murru Vanglas viis käesoleva töö autor uurimust läbi 20.02.2009. Töö autor alustas uurimuse läbiviimisega tööpäeva alguses, umbes kell 9:30, ja koos lõunapausiga lõpetas kell 16:20. Murru Vanglas aitasid uurimuse läbiviimisel inspektor-kontaktisikud, kes suunasid ja motiveerisid kinnipeetavaid ankeete täitma. Ankeetide täitmine toimus sotsiaaltöötaja ruumis, inspektor-kontaktisikute kabinetis ja minimaalsel määral ka kinnipeetavate elukambrites. Korraga täitsid ankeete 2-5 kinnipeetavat. Ühe ankeedi täitmine võttis aega 2-10 minutit. Ankeetide kätteandmisel keeldus selle täitmisest 7 kinnipeetavat. Paljud kinnipeetavad ei olnud lihtsalt huvitatud ega tulnud ankeetidega tutvuma. Murru Vanglas täideti kokku 59 ankeeti.

Tartu Vanglas aitasid uurimuse läbiviimist teostada inspektor-kontaktisikud. Käesoleva töö autor saatis ankeedid Tartu Vanglasse 6.02. ja sai tagasi 25.02.2009. Tartu Vanglas täideti 28 ankeeti. Tagastamata jäi kaks ankeeti.

3.2. Uurimuse tulemused

Andmete analüüsimisel, matemaatiliste arvutuste tegemisel, tabelite ja jooniste koostamisel kasutas töö autor arvutiprogrammi Microsoft Excel.

3.2.1. Kinnipeetavate kuriteoohvriks sattumine

Ankeetküsitluse esimeses küsimuste plokis pöörati tähelepanu kinnipeetavate kuriteoohvriks sattumisele. Küsimusele, kas Te olete kunagi sattunud kuriteoohvriks, vastas kõikidest vastajatest 62,1% jaatavalt ja 37,9% eitavalt. Antud protsent on küllaltki suur. Seda põhjendab asjaolu, et kinnipeetavad elavad tihtipeale sellises keskkonnas, kus kriminogeensus on peaaegu, et silmaga nähtav. Samal ajal kinnipeetavad, kes vastasid eitavalt, ei pruugigi olla sattunud kuriteoohvriks. Võimalik, et nad on varastanud või kedagi röövinud, kuid ise ei ole kannataja rolli kunagi sattunud.

Sattumisest kuriteoohvriks lapsepõlves vastas jaatavalt 33,5%, „ei“ lahtrisse märkis 60,7% kinnipeetavatest. Seda küsimust võib vaadelda natuke suurema küsitavusega, sest osa vastajatest ei osanudki midagi märkida, kuna täpselt ei teadnud meenutada. Võiks arvata, et antud protsent on väiksem, kui oleks eeldanud, kuna harjumuspäraseks arusaamaks on kujunenud, et kriminaalse käitumisega inimestel on tavaliselt raske lapsepõlv, paljud kasvavad üles lastekodudes või muudes keerulistes oludes.

Kinnipeetavate viktimisatsiooni ulatuse selgitamisel, küsiti kuriteoohvriks sattumist vanglas, sealhulgas ka sagedust. Selgus, et 29,6% vastanutest on sattunud vanglas kuriteoohvriks. Antud protsendi moodustavad 5,4% vastanud naiskinnipeetavad, 10,2% Tallinna Vanglas vastanud, 6,8% ja 7,4% vastavalt Murru- ja Tartu Vangla kinnipeetavad.

Tabel 1. Kinnipeetavate kuriteoohvriks sattumine vanglates

	Harku	Tallinn	Murru	Tartu	Kokku
Ühe korra	4,4%	1,9%	3,4%	1,5%	11,2%
Mõned korrad	1,0%	4,4%	2,4%	4,4%	12,1%
Tihti	0,0%	3,9%	1,0%	1,5%	6,3%
Ei ole sattunud	16,5%	26,2%	21,8%	5,8%	70,4%

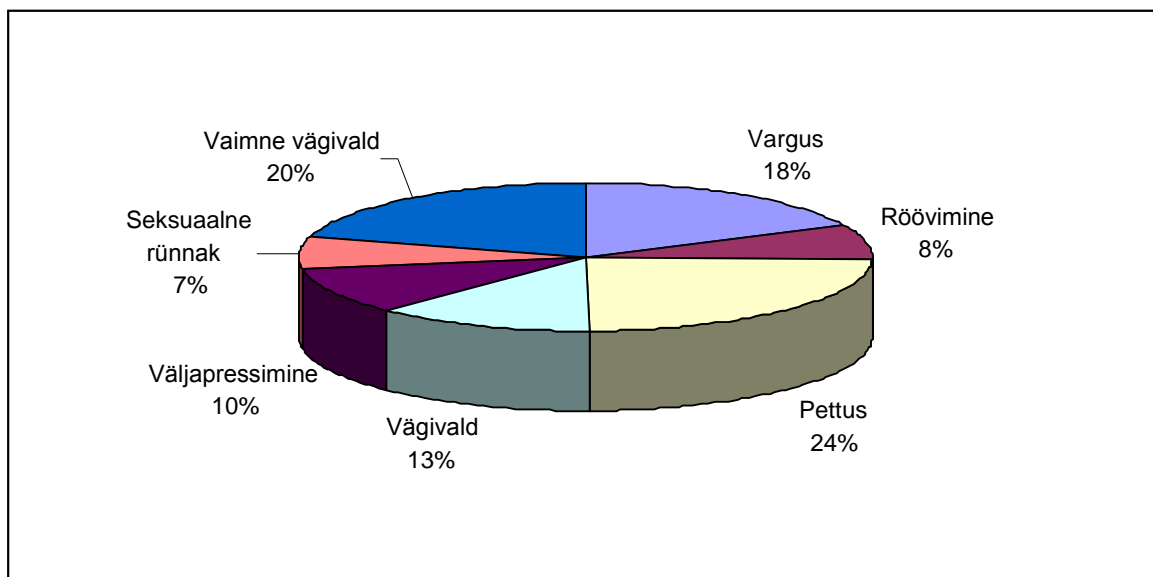
On näha, et naiskinnipeetavad on enamjaolt vaid ühe korra sattunud vanglas kuriteohvriks (4,4%). 1,0% on sattunud kuriteohvriks mitu korda. Tallinna Vanglas vastanutest on ühe korra sattunud kuriteohvriks 1,9% kinnipeetavatest. 4,4% on sattunud mitu korda ja 3,9% on tihti olnud vanglas kuriteohvriteks. Murru Vanglas vastasid 3,4% kinnipeetavatest, et on ühe korra sattunud vanglas kuriteohvriks. 2,4% on sattunud mitu korda ja 1,5% on olnud ohvriteks tihti. Tartu Vanglas vastanutest on 1,5% sattunud ühe korra vanglas kuriteohvriks. 4,4% on sattunud mitu korda ja 1,5% on olnud ohvriteks tihti.

Selgub, et 70,4% vastanud kinnipeetavatest ei ole sattunud vanglas kuriteohvriks. Kinnipeetavate resotsialiseerimiseks peaks vanglas olema tagatud turvaline keskkond, et kuritegevus seespool trelle oleks minimaalne. Tulemused näitavad, et kuritegevus vanglas on siiski suur.

Huvitava asjaoluna võib välja tuua, et 55% kinnipeetavatest, kes olid sattunud kuriteohvriks lapsepõlves, on kannatanud ka vanglas kuritegevuse tagajärjel. Kinnipeetavad, kes sattusid vanglas kuriteohvriks on suuremas osas madala haridustasemega, vanusevahemikus 22-30 eluaastat ja vallalise staatusega (vt Lisa 3).

Kinnipeetavatele uuriti, mis liiki kuritegude ohvriks on nad vanglas sattunud. Kõige suurema protsendiga (24%) osutus selleks pettus. 20% kinnipeetavatest vastasid vaimne vägivald, mille all mõeldakse mõjutamist või pingete tekitamist. Kolmandana tuli analüüsist välja 18% vargus. 13% vastasid vägivald, mis võib esineda näiteks kakluse näol. Väljapressimise ohvriks on langenud 10% vastanutest. 8% on langenud röövimise ja 7% seksuaalse rünnaku ohvriks.

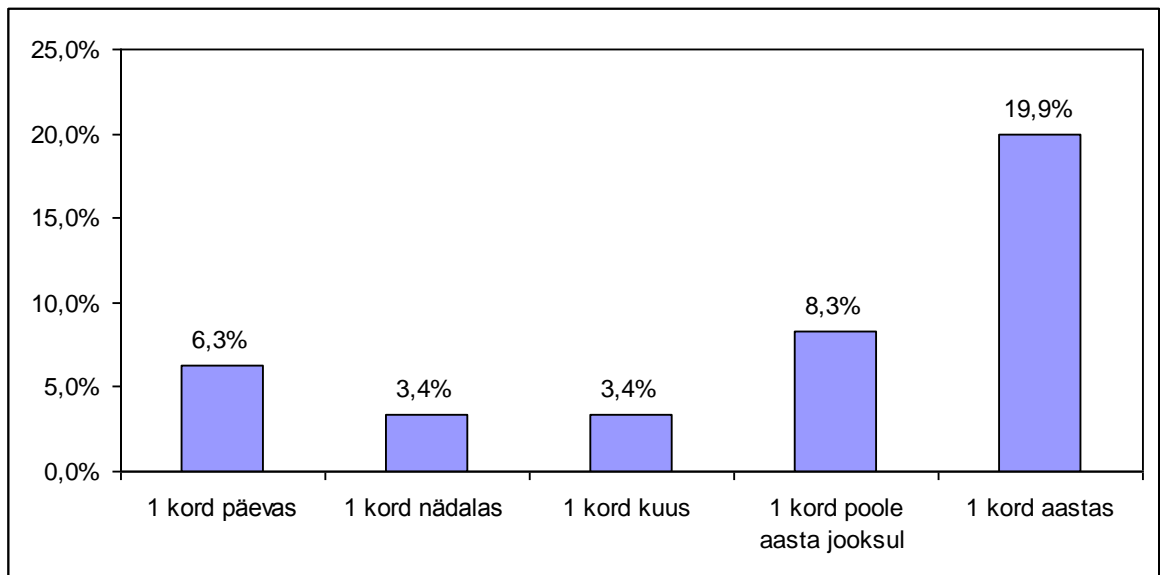
Vanglate lõikes üldjuhul üksteisest suuri erinevusi täheldada ei saa (vt Lisa 4). Ainsa silmapaistva asjaoluna võib välja tuua, et kõige rohkem (12,6%) on pettuste ohvriks sattunud Tallinna Vanglas. Harku Vanglas on suurimad protsentuaalsed näitajad pettusel ja vaimsel vägivallal, kummalgi 4,9%. Murru Vanglas vastasid 4,4% kinnipeetavatest, et on samuti sattunud pettuse ohvriks. Tartu Vanglas vastas 4,9% kinnipeetavatest, et on kannatanud vaimse vägivalla tagajärjel.

Joonis 1. Kuriteoliigid ohvriks sattumisel

Fakti, et pettus on vanglas enamlevinud kuriteoliik võib põhjendada sellega, et kinnipeetavad oma tegevusetusega ja vähese hõivatusena mõtlevad pidevalt igasuguseid totrusi välja. Vanglas leidub teistega manipuleerimist, närvidega mängimist ning see on ka põhjuseks, miks vaimne vägivald on sagedane nähtus. Kuriteod nagu röövimine ja vägivald on vähem esinevad, kuna nende puhul on seotus vägivallaga, mis võib kannatanule jätta silmaga nähtavaid tagajärgi. Selliseid tagajärgi on võimalik avastada ja kuriteole jälile saada ning ilmselt seetõttu esineb taolisi seadusrikkumisi vanglas vähem.

Kinnipeetavatel küsiti, kui tihti on nad sattunud kuriteoohvriks. Uuriti, kas kinnipeetavad on sattunud kuriteoohvriks kord päevas, nädalas, kuus ja nii edasi (vt Lisa 5). Uuringu tulemustest selgub, et esikohal on kuriteoohvriks sattumine kord aastas, nii vastas kokku 19,9% kinnipeetavatest. 8,3% vastas, et on sattunud kuriteoohvriks kord poole aasta jooksul. Kord päevas on sattunud ohvriks 6,3% vastanud kinnipeetavatest. Tulemused näitavad, et 3,4% on sattunud ohvriks kord nädalas. Sama protsent kehtib ka nende kohta, kes vastasid, et on sattunud ohvriks kord kuus.

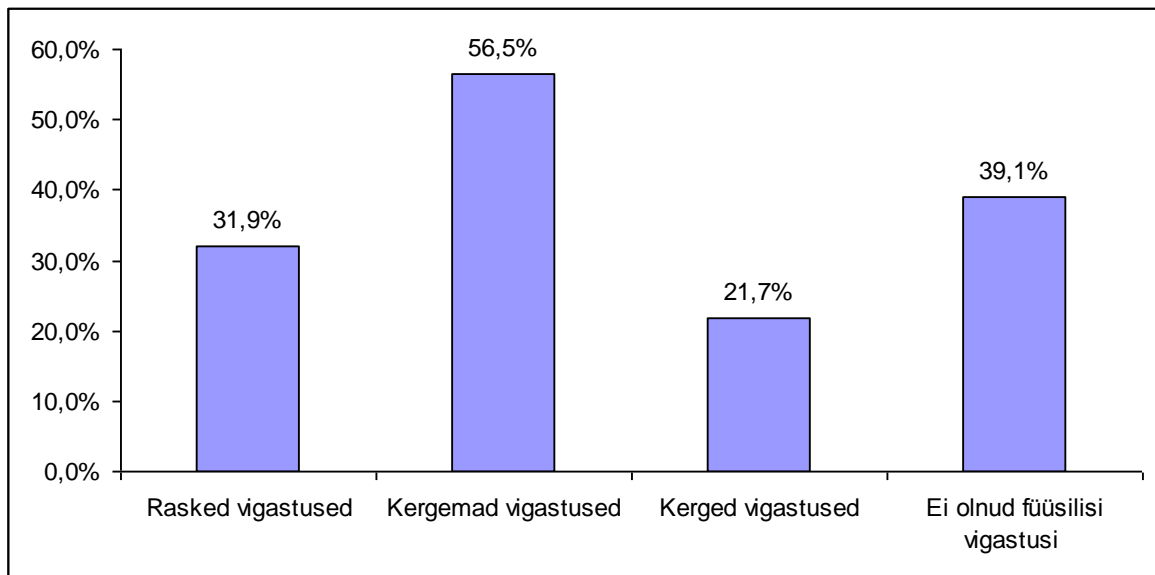

Joonis 2. Kuriteoohvriks sattumise sagedus

Käesoleva töö uurimuse käigus selgus, et esitatud vastusevariantide hulk ei olnud piisav. Mõni kinnipeetav ei leidnud enda jaoks sobivat varianti. Sobivaks vastuseks oleks pidanud olema näiteks kord elus. Praegusel juhul vastas enamusele kord aastas, kuna antud variant on kõige kindlam. Vaatamata sellele, näitavad tulemused uskumatult kõrget protsenti, et on kinnipeetavaid, kes on sattunud kuriteoohvriks kord päevas.

3.2.2. Kuriteoohvriks sattumise tagajärjed

Järgnevad küsimused iseloomustavad kuriteoohvriks sattumise tagajärge. Küsimustele vastasid kinnipeetavad, kes olid sattunud kuriteoohvriks lapsepõlves. Uuriti, milliseid füüsilisi tagajärge pidid nad üle elama. 56,5% vastasid, et kannatasid kergemate vigastuste tagajärjel. Kergemate vigastuste all on mõeldud verevalumeid või paistetusi. 39,1% vastasid, et ei olnud füüsilisi tagajärge. 31,9% kannatasid raskete vigastuste all. See tähendab, et füüsiliste tagajärgedena esinesid luumurrud või haavad. 21,7% vastasid, et tagajärgedeks olid kerged vigastused, näiteks kriimustused. Protsentuaalsed näitajad on kõrged, kuna tihtipeale oli vastatud mitu vastusevarianti, mis tähendab, et kinnipeetavad kannatasid mitmete erinevate vigastuste all.

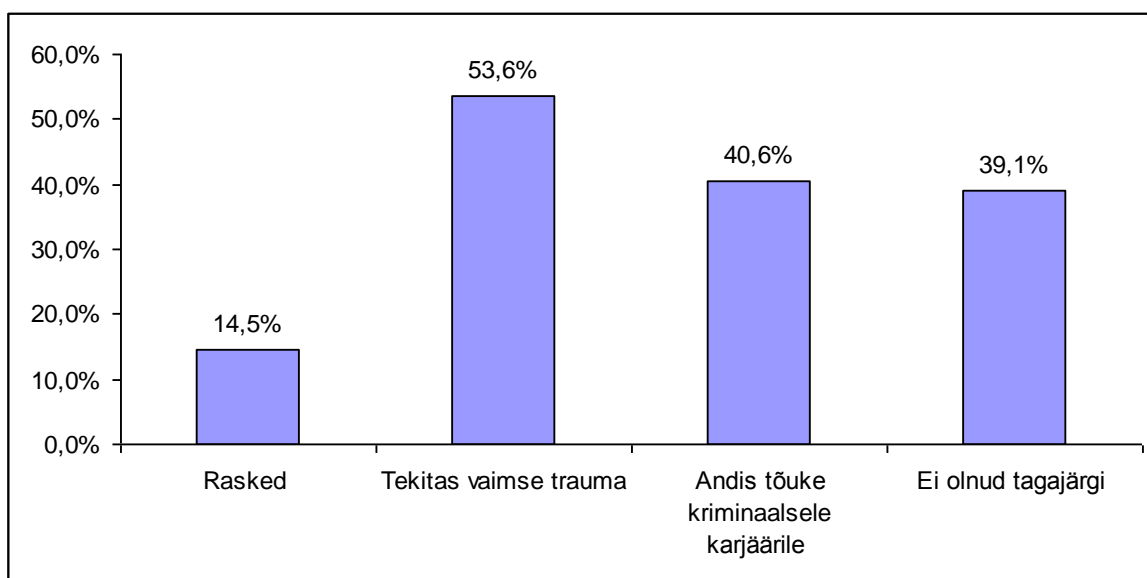

Joonis 3. Füüsilised tagajärjed lapsepõlves

Antud tulemused näitavad, et ilmselt kinnipeetavad, kes kannatasid füüsiliste vigastuste tagajärjel elasid rasketes elutingimustes. Võimalik, et esines perevägivalda või elukoht oli kriminogeenses piirkonnas, kus tänavakaklused on tavaline nähtus.

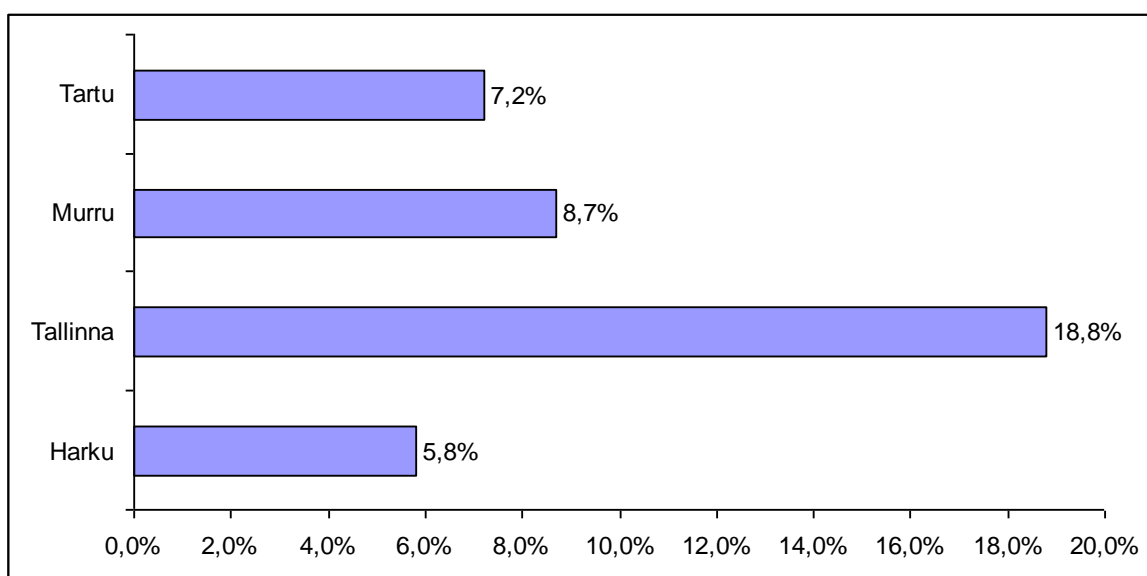
Kriminoloogias on praktiliselt tõestatud seaduspärasus, et lapsepõlves kogetud vigastused ja väärkohtlemine soodustab kuritegelikule teele sattumist (Traat 2008:10). Samal ajal võib eeldada, et kinnipeetavad, kes vastasid, et ei esinenud mingeid füüsilisi vigastusi sattusid pigem varguste ohvriteks.

Järgnevas küsimuses uuriti kinnipeetavatel, millised muud tagajärjed lisaks füüsilistele tekkisid lapsepõlves kuriteoohvriks sattumisel. 53,6% kinnipeetavatest vastasid, et lapsepõlves kuriteoohvriks sattumise tagajärjena tekkis neil vaimne trauma (oli raske edasist elu elada, tekkis teatud kartuse tunne). **40,6% vastasid, et kuriteoohvriks sattumine andis neile tõuke kriminaalsele karjäärile.** Käesoleva töö autor eeldas, et nimetatud vastusevariant osutub kõige levinumaks. Tulemused näitavad, et see ei ole päris nii. Tasub välja tuua, et kinnipeetavatest, kes vastasid, et kuriteoohvriks sattumine andis neile tõuke kriminaalsele karjäärile, 82,1% ei informeerinud sellest politseid. Neist 67,8% sattusid ka vanglas kuriteoohvriks ja 67,8% on madala haridustasemega. 39,1% vastasid, et ei olnud mingeid tagajärgi. 14,5% vastas, et kannatasid raskete tagajärgede all (muutis elu raskeks, tekkisid terviseprobleemid).

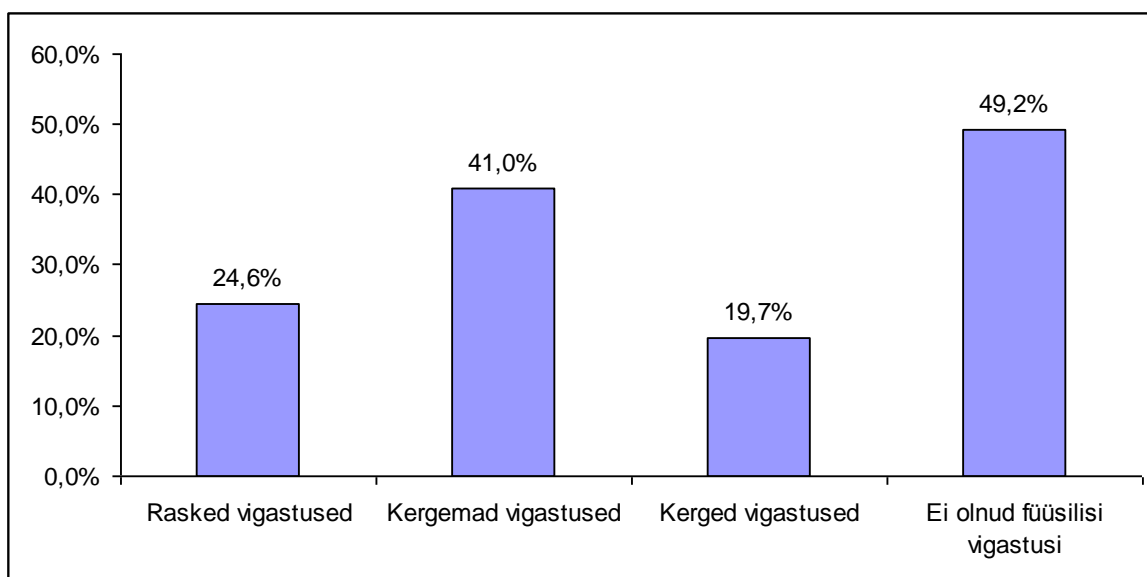
Joonis 4. Muud tagajärjed lapsepõlves

Kuna töö autor eeldas esileküündivamaid arvandmeid küsimusele, et lapsepõlves kuriteoohvriks sattumine andis tõeke kriminaalsele karjäärile, aga see protsent ei ole väga kõrge, siis võib lugeda, et **lõputões püstitatud hüpotees nr 2 on tõestatud osaliselt**. Kuigi hüpoteesi sõnastus ei ütle midagi selle kohta, et antud protsent peaks ületama teatud piiri, tahab käesoleva töö autor jääda kriitiliseks ja lugeda nimetatud hüpoteesi tõestamine ainult osaliselt õnnestunuks.

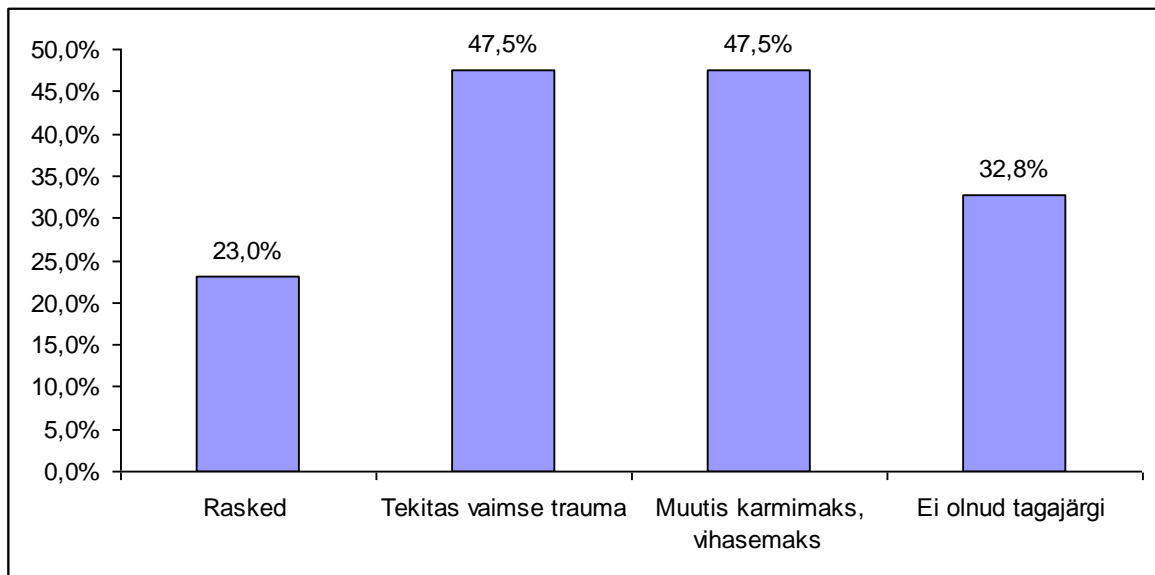
Joonis 5. Kinnipeetavad, kes vastasid, et kuriteoohvriks sattumine andis tõeke kriminaalsele karjäärile vanglate lõikes.

Järgnevalt vaatleme küsimusi, mis olid suunatud selgitamaks füüsilisi tagajärgi nende seas, kes on sattunud kuriteoohvriks vanglas. Vastasid kinnipeetavad, kes on sattunud vanglas kuriteoohvriks. 49,2% vastasid, et sattudes kuriteoohvriks vanglas, ei olnud füüsilisi vigastusi. 41% kinnipeetavaid vastas, et esinesid kergemad vigastused (verevalumid, paistetused). 24,6% vastas, et kannatasid raskete vigastuse all (luumurrud, haavad). 19,7% kinnipeetavatest vastas, et tagajärgedeks olid kerged vigastused (kriimustused).

Joonis 6. Füüsilised tagajärjed vanglas

Lisaks füüsilistele tagajärgedele uuriti, millist mõju veel avaldas kuriteoohvriks sattumine vanglas. Tulemustest selgub, et 47,5% kinnipeetavatest vastas, et tekkis vaimne trauma. Võrdselt eelmisega vastas, et vanglas kuriteoohvriks sattumine muutis neid karmimaks, teatud mõttes vihasemaks. 32,8% kinnipeetavatest vastasid, et ei olnud tagajärgi. 23% vastasid, et kannatasid raskete tagajärgede all (tekkisid terviseprobleemid).

Joonis 7. Muud tagajärjed vanglas

Kuna tegemist on kinnipeetavatega, kes on sattunud kuriteoohvriks vanglas, siis võib neilt eeldada, et nad muutuvad karmimaks ja vihasemaks. Tulemuste loogilisust ja seotust tõestab veel asjaolu, et kuriteoohvriks sattumisel tekkis kinnipeetavatel vaimne trauma, mille tagajärjena muutusid nad karmimaks ja vihasemaks.

Kinnipeetavatel uuriti kuriteoohvriks sattumisest informeerimise kohta. Juhul, kui vastaja oli sattunud kuriteoohvriks lapsepõlves, kas sellest informeeriti politseid. Tulemused näitavad, et 87% ei informeerinud juhtunust politseid. Ainult 10,1% vastas, et teatasid olukorrast politseile. Põhjuste selgitamisel, miks ei informeerinud, selgub, et 60% vastanutest arvasid, et sellest pole kasu. 36,7% tahtsid ise õiglust saavutada (kättemaks). 21,7% ei julgenud politseid informeerida ja 16,7% häbenesid. Nimetatud väike protsent, kes vastasid, et teatasid juhtunust politseile, ei leidnud olukorrale lahendust.

Järgnevale küsimustele vastasid kinnipeetavad, kes olid sattunud vanglas kuriteoohvriks. Uuriti, kas kuriteoohvriks sattumisel, informeeriti sellest vangla töötajaid. **Tulemustest selgub, et 65,6% kinnipeetavatest ei informeerinud kuriteoohvriks sattumisest vangla töötajaid.** 34,4% kinnipeetavatest informeeris.

Tabel 2. Kuriteoohvriks sattumisest informeerimine vanglate lõikes

Informeerimine	Harku	Tallinna	Murru	Tartu	Kokku
Jah	3,3%	6,6%	9,8%	14,8%	34,4%
Ei	14,8%	27,9%	13,1%	9,8%	65,6%

Sellised näitajad ei pruugi veel tähendada, et vangla töötajad nendest kuritegudest teadlikud ei ole. Tegemist on faktiga, et kinnipeetavad ei teavitanud vangla töötajaid sellest. Siiski on 65,6 suur protsent, mis tähendab, et vanglates on latentse kuritegevuse tase kõrge. **Sellega leiab käesoleva töö autor, et püstitatud hüpotees - kinnipeetavad on sattunud vanglas kuriteoohvriks, millest vangla juhtkonda ei teavitatud - on ülaltoodud andmete tuginedes leidnud kinnitust.**

Mitteinformeerimise põhjuste analüüsimisel selgub, et 65% kinnipeetavatest arvas, et sellest pole kasu. Teisisõnu, arvasid kinnipeetavad, et informeerimisel ei ole mingit mõtet. 40% vastas, et tahtsid ise õiglust saavutada (kättemaks). 15% kinnipeetavatest vastasid, et ei julgenud. Samuti 15% tõid põhjuseks häbenemise. Siinkohal võib positiivse asjaoluna välja tuua, et Harku Vanglas informeeris kuriteoohvriks sattumisest vangla töötajaid kaks kinnipeetavat ning mõlemale lõppes see hästi. Samas 4 kinnipeetavat Harku Vanglas vastas, et ei informeerinud juhtunust vangla töötajaid, kuna arvasid, et sellest pole kasu. Siit võib teha järelduse, et ikkagi on kasu vangla töötajate informeerimisest. Kasu on mõlemapoolne, ühelt poolt on see abiks kinnipeetavale, teiselt abiks vanglale kuriteo ennetamisel.

3.2.3. Küsitlute andmed

Ankeedi viimastes küsimustes pöörati tähelepanu vastajate iseloomustamisele. Uuriti kinnipeetavate vanust, rahvust, haridustaset ja perekonnaseisu staatust. Kõige rohkem (48,1%) vastajaid oli vanusevahemikus 22-30 eluaastat (vt Lisa 6). 44,7% kinnipeetavatest vastas, et on eestlased, 42,2% pidas end venelasteks ja 13,1% märkisid vastuseks „muu“. Haridustaseme poolest näitavad tulemused, et kinnipeetavatel on see väga madal. 26,7% kinnipeetavatest on algharidusega ja 20,4% omavad põhiharidust. 18% vastas, et omab keskharidust. Ülejäänud protsendid, mis näitavad kõrgemat haridustaset on juba märkimisväärselt väiksemad (vt Lisa 7). 38,8% kinnipeetavatest vastasid, et on vallalised. 26,7% vastasid, et elavad vabaabielus. 11,2% vastas, et on abielus. 10,7% märkisid, et on

lahutatud. 5,3% kinnipeetavaid tegi märke lahtriise „lesk“. Ülaltoodud iseloomustavate andmete põhjal võib öelda, et suurem osa uurimuses osalenud vastajatest on vanusevahemikus 22-30 eluaastat madala haridustasemega vallalise staatusega kinnipeetavad.

3.3. Kokkuvõtte ja järeldused

62,1% küsitletutest on sattunud kuriteoohvriks. 33,5% on sattunud lapsepõlves kuriteoohvriks. 29,6% kinnipeetavatest on sattunud vanglas kuriteoohvriks. Tulemustest selgub, et kõige rohkem esineb kuritegudest vanglas pettust (24%). Samuti on kõrge protsent vaimsel vägivallal (20%). 19,9% kinnipeetavatest vastas, et on sattunud kuriteoohvriks kord aastas. 6,3% kinnipeetavatest vastasid, et on sattunud kuriteoohvriks iga päev, mis on uskumatult kõrge näitaja. Kinnipeetavatest, kes sattusid kuriteoohvriks lapsepõlves, 56,5% kannatasid kergemate vigastuste tagajärjel. 53,6% kinnipeetavatest vastasid, et kuriteoohvriks sattumine tekitas neil vaimse trauma. **40,6% vastasid, et kuriteoohvriks sattumine andis neile tõe kriminaalsele karjäärile, millega töö autoritööstas osaliselt töös püstitatud hüpoteesi nr 2.** Kinnipeetavad, kes sattusid kuriteoohvriks vanglas, 49,2% vastasid, et neil ei olnud füüsilisi vigastusi. Seda põhjendab asjaolu, et kõige enam esineb vanglas pettust ja vaimset vägivalda, mis üldjuhul ei põhjusta füüsilisi vigastusi. Muudest vigastustest vastas 47,5% kinnipeetavatest, et tekkis vaimne trauma ja muutumine karmimaks, vihasemaks. Kinnipeetavatest, kes olid sattunud kuriteoohvriks lapsepõlves 87% ei informeerinud juhtunust politseid, kellest omakorda 60% arvasid, et sellest pole kasu. **65,6% kinnipeetavatest, kes on sattunud kuriteoohvriks vanglas, ei informeerinud juhtunust vangla töötajaid. See näitaja võimaldab väita, et autori hüpotees nr 1. leidis kinnitust.** Mitteinformeerimise põhjustest tõid 65% kinnipeetavatest esile asjaolu, pole kasu. Valimisse kuulusid suuremas osas vallalised kinnipeetavad, vanusevahemikus 22-30 eluaastat ja madala haridustasemega.

Uurimuse järeldusteks võib tuua järgmist. Käesoleva uurimuse tulemustest selgub, et Eestis karistust kandvad kinnipeetavad on oma elus kuritegevuse tagajärjel palju kannatanud. Siinkohal on näha asjaolusid, mis näitavad nende elukäigu nii öelda „surnud ringi“. Lapsepõlves kuriteoohvriks sattumise protsent on käesoleva uurimuse tulemust vaadates küllaltki kõrge (33,5%), mille kohaselt võib eeldada, et paljud kinnipeetavad on läbi elanud keerulise nooruselu. Hilisemas elus satuvad nad vanglasse. Kõige rohkem tekitab muret teadmine, et kinnipeetavad satuvad ka vanglas kuriteoohvriks, mis viitab „surnud ringi“ jätkumisele. Inimene on lapsepõlves kannataja rollis, satub kuritegelikule teele, mis lõppeb vangistusega. Siit peaks algama kinnipeetava suunamine õiguskuulekale käitumisele. Aga vanglas esineb samuti kuritegevust ja võib-olla mõne kinnipeetava jaoks isegi rohkem kui ta puutus sellega kokku olles vabaduses. Vabanedes on sellise inimese empaatiavõime madal, ta on võib-olla mingil määral desensitiviseerunud ja psüühiliselt tasakaalust väljas. Kirjeldatud isik kogub teatud olukordades tohutult viha, mis võib ühel hetkel välja lüüa. Tekib küsimus, kus on koht sellise inimese jaoks, et ta ei peaks uuesti kogema kuritegelikku käitumist. Töö autori arvates on siinkohal võtmesõnaks vangla turvalisus. Vanglad peaksid olema kinnipeetavatele ja loomulikult ka töötajatele turvalised. Tänapäeval viiakse kinnipeetavatele läbi sotsiaalprogramme ja nõustamisi, aga töö autor arvab, et selle efektiivsus satub küsimärgi alla põhjusel, et vanglad on mingil määral ebaturvalised. Kõrget kuriteoohvriks sattumise taset põhjendab kindlasti asjaolu, et lähiminevikus olid Eestis laagertüüpi vanglad, kus üheskoos, võib öelda massides, elas suur hulk kinnipeetavaid. Olukorda kontrollida, rääkimata kuriteoennetamisest ja turvalisuse tagamisest, oli väga raske. Nüüdseks on Eesti teinud edasisammu, ehitades Tartu ja Viru Vanglad. Samas ei oska veel öelda, kas ikka oli õige tegu ehitada suured vanglad ja sulgeda väiksed? Käesoleva töö autori arvates on vanglasisese kuriteoennetamiseks ja parema turvalisuse tagamiseks vaja eelkõige väiksemamahulisi kambertüüpi vanglaid, kus oleks kinnipeetavate kontrollimine hõlbustatud just selle arvelt, et nende arv ei küündi väga suureks. Võib-olla tuleb oodata ligikaudu 50 aastat, et teada saada, kas kinnipeetavate viktimisatsioon vanglates väheneb, jääb umbes samale tasemele või suureneb. Alles siis saab teha uusi järeldusi, kas tänapäeva Eesti vanglad on oma areneva süsteemi poolest olnud efektiivsed või mitte. Autori ettepanek on mõelda ja töötada turvalisema vangla keskkonna nimel. Praeguseks hetkeks, vaadates uurimuse tulemusi võib järelduseks tuua, et kinnipeetavate viktimisatsioon on kõrge ning suurendab seda ka kuriteoohvriks sattumine vanglas.

KOKKUVÕTE

Käesoleva töö põhieesmärgiks oli selgitada kinnipeetavate viktimisatsiooni. Töö autor leiab, et lõputöös püstitatud eesmärk on täidetud.

Lõputöö uurimuse läbiviimisel kasutas autor ankeetküsitluse meetodit. Ankeet koosnes 23 küsimusest. Uurimuse valimiks on 206 kinnipeetavat. Uurimus viidi läbi ajavahemikul 17.12.2008-25.02.2009 Harku, Tallinna, Murru ja Tartu vanglates.

Uurimuse tähtsamateks tulemusteks võib välja tuua järgmised:

- 62,1% vastajatest on sattunud kuriteohvriks, neist 33,5% lapseõlves ja 29,6% vanglas;
- levinuim kuriteoliik vanglas on 24% pettus;
- 19,9% kinnipeetavatest vastasid, et on sattunud kuriteohvriks kord aastas; väga kõrge näitajaga (6,3%) osutus vastusevariant kord päevas;
- 56,5% vastasid, et kannatasid lapseõlves kergemate vigastuste tagajärjel; 31,9% kannatasid lapseõlves raskete vigastuste all; 53,6% kinnipeetavatest vastasid, et lapseõlves kuriteohvriks sattumine tekitas neil vaimse trauma;
- 40,6% vastasid, et kuriteohvriks sattumine andis neile tõuke kriminaalsele karjäärile, millega töö autor tõestas osaliselt püstitatud hüpoteesi nr 2;
- 41% vastasid, et kuriteohvriks sattumine vanglas tekitas kergemaid vigastusi; 24,6% vastasid, et tekkisid rasked vigastused; 47,5% kinnipeetavatest vastas, et vanglas kuriteohvriks sattumise tagajärjena tekkis neil vaimne trauma ja muutumine karmimaks;
- tulemused näitavad, et 65,6% kinnipeetavatest ei informeerinud kuriteohvriks sattumisest vangla töötajaid, millega autor kinnitas töös püstitatud hüpoteesi nr 1;
- suurem osa uurimuses osalenud vastajatest olid vanusevahemikus 22-30 eluaastat madala haridustasemega vallalise staatusega kinnipeetavad.

Töö raames jõudis autor selgusele, et kurjategijate tabamine ja süüdimõistmine on oluline, kuid mitte vähemtähtis ei ole kinnipidamisasutustes kuriteos kannatanutele vajaliku tähelepanu pööramine.

Hüpotees nr 1: "Kinnipeetavad on sattunud vanglas kuriteohvriteks, millest vangla juhtkonda ei teavitatud". Esimene hüpotees sai uurimuse tulemustest kinnitust ning tõestab, et latentse kuritegevuse tase vanglates on kõrge. Selline näitaja ei tähenda, et kuritegevuse latentsus on kõrge nüüd ja praegu. Kinnipeetavad võisid sattuda kuriteohvriks minevikus, kuid kindlasti tõestab see, et kuritegevus vanglates on eksisteeriv nähtus.

Hüpotees nr 2: "Kinnipeetavad sattusid esmakordselt kuriteohvriks varajases eas (lapselõlves) ning see andis tõe kriminaalsele karjäärile". Teine hüpotees leidis tõestust osaliselt ning näitab, et kuriteohvriks sattumine andis kinnipeetavatele tõe kriminaalsele karjäärile.

Kuriteohvriks sattuda on palju lihtsam, kui seda ennetada. Viktimoloogide ülesandeks on selgitada, miks osad inimesed satuvad rohkem kuriteohvriks, kui teised. Töö autor tõi omalt poolt teoreetilises osas välja viktimisatsiooni riskitegurid ja ennetamisvõimalused. Selgus, et kuriteohvriks sattumine on paljuski inimese enda teha. See on seotud inimese elustiiliga ja valikutega. Samuti on ka kuriteoennetamisega. Inimene võib ennetada kuriteohvriks sattumist näiteks tehes õigeid valikuid.

Lõputöö uurimusest selgub, et kinnipeetavate viktimisatsioon vanglates on kõrge. Autori arvates peaks mõtlema ja püüdlema sellise vanglateskkonna loomise nimel, kus konfliktide tekkimise olukorrad oleks minimaalsed.

РЕЗЮМЕ

Дипломная работа написана на эстонском языке и состоит из 51 страниц. Главной целью работы является выяснение виктимизации заключённых. Работа состоит из трёх глав, из которых две теоретические и одна исследовательская. Первая глава сосредотачивается на возникновении криминологии. Вторая глава выясняет виктимизацию, а также её возможные последствия и методы предотвращения. Третья глава сосредотачивается на анализе исследования. В исследовании используется метод анкетирования. Анкета состоит из 23 вопросов, из которых 20 с вариантами ответов. В анкетировании принимало участие 206 заключённых. Исследование было проведено с 17.12.2008 по 25.02.2009 в Харкусской, Таллиннской, Муррусской и Тартуской тюрьмах. В работе автор выдвинул две гипотезы: 1) Заключённые становились жертвами преступления в тюрьме, о чём не извещали работников тюрьмы - гипотеза была доказана; 2) Заключённые становились жертвами преступления впервые в детстве, что повлияло на их криминальную карьеру - гипотеза была доказана частично. В работе использовано 16 источников. Из них 10 - книжные источники (1 на русском, 3 на эстонском и 6 на английском языках). Одна статья из журнала и 5 источников из интернета (на английском языке).

VIIDATUD ALLIKATE LOETELU

Crime and Victims Statistics.

<http://ojp.usdoj.gov/bjs/cvict.htm> 11.01.2009

Description & Citation-Study No. 3803.

<http://www.icpsr.org/cocoon/NACJD/STUDY/03803.xml#methodology> 11.01.2009

Hirsjärvi, S. Remes, P. Sajavaara, P. 2005. Uuri ja kirjuta. Medicina: Tallinn.

Karmen, A. 1990. Crime Victims: An Introduction to Victimology. 2nd edition. California: Brooks.

Karmen, A. 2001. Crime Victims: An Introduction to Victimology. 4th edition. Belmont: Thomson Learning.

Karmen, A. 2002. Victim need and services. In: Encyclopedia of crime and punishment. Vol.2. USA: Sage Publications. 1674-1678.

Miller, S. Meloy, M. 2001. Victim`s Rights Movement. In: Encyclopedia of criminology and deviant behaviour. Vol. 2. Taylor & Francis. 519-521.

National Crime Victimization Survey Resource Guide.
<http://www.icpsr.umich.edu/NACJD/NCVS/> 11.01.2009

Nyiri, Z. Crime and Security in European Capitals.

<http://www.europeansafetyobservatory.eu/doc/Crime%20and%20Security%20in%20European%20Capitals.pdf> 11.01.2009

Saar, J. Markina, A. Oole, K. Resetnikova, A. 2005. Rahvusvaheline kuriteoohvrite uuring Eestis 2004. Tallinn.

Takala, J-P. Aromaa, K. 1999. Victimology. In: Encyclopedia of Violence, Peace and Conflict. Vol. 3. Finland: Academic Press. 645-658.

The European...

<http://www.europeansafetyobservatory.eu/default.htm> 11.01.2009

Traat, U. 2008. Laste kehaline karistamine ja hälbivus – Haridus, 7-8, 8-12.

Van Ness, D. Colson, C. 1995. Süüdimõistetud. Tallinn.

Wallace, H. 1998. Victimology: legal, psychological, and social perspectives. USA: Allyn and Bacon.

Ядов, В. А. 1998. Стратегия социологического исследования. Москва: Добросвет.

TABELITE JA JOONISTE LOETELU

Tabel 1. Kinnipeetavate kuriteoohvriks sattumine vanglates	25
Tabel 2. Kuriteoohvriks sattumisest informeerimine vanglate lõikes	33
Joonis 1. Kuriteoliigid ohvriks sattumisel	27
Joonis 2. Kuriteoohvriks sattumise sagedus	28
Joonis 3. Füüsilised tagajärjed lapsepõlves	29
Joonis 4. Muud tagajärjed lapsepõlves	30
Joonis 5. Kinnipeetavad, kes vastasid, et kuriteoohvriks sattumine andis tõuke kriminaalsele karjäärile vanglate lõikes.....	30
Joonis 6. Füüsilised tagajärjed vanglas.....	31
Joonis 7. Muud tagajärjed vanglas.....	32

LISAD

Lisa 1. Ankeetküsimustik (eesti- ja vene keeles)

Lugupeetud vastaja, mul on lõputöö raames vaja Teie vastuseid käesolevas ankeedis esitatud küsimustele. Palun vastake ausalt, ankeet on anonüümne ega satu lugemiseks kolmandate isikute kätte. Palun märkige sobivad vastused. Edu!

1. Kas Te olete kunagi sattunud kuriteo ohvriks?

- Jah
- Ei

2. Kas Te olete lapsepõlves sattunud kuriteo ohvriks?

- Jah
- Ei

3. Kas Te olete vanglas, karistust kandes, sattunud kuriteo ohvriks?

- Jah, ühe korra
- Jah, mõned korrad
- Jah, tihti
- Ei ole sattunud

4. Märkige ära, millise kuriteo ohvriks olete vanglas sattunud:

- Varguse
- Röövimise
- Pettuse
- Vägivalla
- Väljapressimise
- Seksuaalse rünnaku (katse seksuaalselt ära kasutada)
- Vaimne vägivald (pidev mõjutamine, pingete tekitamine)

5. Kui tihti olete sattunud kuriteo ohvriks?

- 1 kord päevas
- 1 kord nädalas
- 1 kord kuus
- 1 kord poole aasta jooksul
- 1 kord aastas
- Ei ole sattunud kuriteo ohvriks

6. Juhul, kui olete sattunud kuriteo ohvriks lapsepõlves, siis milliseid füüsilisi vigastusi see endaga kaasa tõi?

- Raskeid vigastusi (luumurrud, haavad)
- Kergemaid vigastusi (sinikad, paistetused)
- Kerged vigastused (kriimud)
- Ei olnud füüsilisi vigastusi

7. Juhul, kui olete sattunud kuriteo ohvriks lapsepõlves, siis milliseid tagajärgi see endaga kaasa tõi?

- Raskeid (muutis elu raskeks, tekkisid tervise probleemid)
- Tekitas vaimse trauma (oli raske edasist elu elada, tekkis teatud kartuse tunne)
- Andis tõuke kriminaalsele karjäärile
- Ei olnud tagajärgi

8. Juhul, kui olete sattunud vanglas kuriteo ohvriks, siis milliseid füüsilisi vigastusi see endaga kaasa tõi?

- Raskeid vigastusi (luumurrud, haavad)
- Kergemaid vigastusi (sinikad, paistetused)
- Kerged vigastused (kriimud)
- Ei olnud füüsilisi vigastusi

9. Juhul, kui olete sattunud vanglas kuriteo ohvriks, siis milliseid tagajärgi see endaga kaasa tõi?

- Raskeid (tekkisid tervise probleemid)
- Tekitas vaimse trauma (tekkis teatud kartuse tunne)
- Muutis Teid karmimaks, vihasemaks
- Ei olnud tagajärgi

10. Juhul, kui olete sattunud kuriteo ohvriks lapsepõlves, kas informeerisite sellest politseid?

- Jah
- Ei

11. Kui JAH, siis kuidas olukord Teie jaoks lahenes?

- Hästi, saavutasite oma tahtmise
- Te ise kannatasite selle tagajärjel
- Ei leidnud lahendust

12. Kui EI, siis mis põhjusel ei informeerinud?

- Ei julgenud
- Häbenesite

- Arvasite, et sellest pole kasu
- Tahtsite ise õiglust saavutada (kättemaks)

13. Juhul, kui olete sattunud kuriteo ohvriks vanglas, kas informeerisite sellest vangla töötajaid?

- Jah
- Ei

14. Kui JAH, siis kuidas olukord Teie jaoks lahenes?

- Hästi, saavutasite oma tahtmise
- Te ise kannatasite selle tagajärjel
- Ei leidnud lahendust

15. Kui EI, siis mis põhjusel ei informeerinud?

- Ei julgenud
- Häbenesite
- Arvasite, et sellest pole kasu
- Tahtsite ise õiglust saavutada (kättemaks)

16. Teie sugu.

- Mees
- Naine

17. Määrake oma vanus järgmistest vanusevahemikest:

- 18-21
- 22-30
- 31-40
- 41 ja vanem

18. Määrake oma rahvus

- eestlane
- venelane
- Muu

19. Määrake oma haridustase

- Kuni 9. klassi (lõpetama põhiharidus)
- Põhiharidus
- Lõpetamata keskhariidus
- Keskhariidus

- Lõpetamata kesk-eri haridus
- Kesk-eri haridus
- Lõpetamata kõrgharidus
- Kõrgharidus

20. Abielu staatus

- Vallaline
- Abielus
- Vabaabielu
- Lahutatud
- Lesk

21. Teie endine töökoht/õppeasutus?

22. Teie omandatud eriala/amet?

23. Maakond/linn, kus Te elasite olles vabaduses.

Täna Teid vastuste eest!

В связи с моей дипломной работой, мне нужна Ваша помощь в виде ответов на данные вопросы. Пожалуйста отвечайте честно. Анкета анонимна и не попадёт в руки третьим лицам. Пожалуйста, отметьте подходящие ответы. Удачи!

1. Становились ли Вы жертвой преступления?

- Да
- Нет

2. Становились ли Вы жертвой преступления в детстве?

- Да
- Нет

3. Становились ли Вы жертвой преступления, находясь в заключении (в тюрьме)?

- Да, один раз
- Да, пару раз
- Да, часто
- Нет

4. Подчеркните, жертвой какого вида преступления Вы становились?

- Кража
- Ограбление
- Обман
- Насилие
- Вымогательство
- Сексуальное насилие
- Психологическое давление

5. Как часто Вы становились жертвой преступления?

- Раз в день
- Раз в неделю
- Раз в месяц
- Раз в полгода
- Раз в году
- Не становились жертвой преступления

6. Если Вы становились жертвой преступления в детстве, то какими телесными повреждениями это сопровождалось?

- Тяжкие повреждения (переломы, раны)
- Менее тяжкие повреждения (синяки, опухлость)
- Легкие повреждения (царапины)
- Не было повреждений

7. Если Вы становились жертвой преступления в детстве, то к каким последствиям это привело?

- Тяжкие (изменило жизнь в худшую сторону, возникли проблемы со здоровьем)
- Принесло психологическую травму (появилась боязнь)
- Дало толчок к началу криминальной карьеры
- Не было последствий

8. Если Вы становились жертвой преступления в тюрьме, то какими телесными повреждениями это сопровождалось?

- Тяжкие повреждения (переломы, раны)
- Менее тяжкие повреждения (синяки, опухлость)
- Легкие повреждения (царапины)
- Не было повреждений

9. Если Вы становились жертвой преступления в тюрьме, то к каким последствиям это привело?

- Тяжкие (возникли проблемы со здоровьем)
- Принесло психологическую травму (появилась боязнь)
- Сделало Вас более жесток(им)/(ой), озлобленн(ым)/(ой)
- Не было последствий

10. Если Вы становились жертвой преступления в детстве, Вы проинформировали об этом полицию?

- Да
- Нет

11. Если ДА, то как это для Вас решилось?

- Хорошо, Вы добились чего хотели
- Вы сами же после этого пострадали
- Не нашлось решения

12. Если НЕТ, то по каким причинам не проинформировали?

- Боялись
- Стеснялись
- Думали, что от этого не будет толку
- Хотели сами отомстить

13. Если Вы становились жертвой преступления в тюрьме, то Вы проинформировали об этом работников тюрьмы?

- Да
- Нет

14. Если ДА, то как это для Вас решилось?

- Хорошо, Вы добились чего хотели
- Вы сами же после этого пострадали
- Не нашлось решения

15. Если НЕТ, то по каким причинам не проинформировали?

- Боялись
- Стеснялись
- Думали, что от этого не будет толку
- Хотели сами отомстить

16. Ваш пол:

- Мужской
- Женский

17. Ваш возраст:

- 18-21
- 22-30
- 31-40
- 41 и старше

18. Какой Вы национальности?

- эстон(ец)/(ка)
- русск(ий)/(ая)
- другое

19. Какое Ваше образование?

- До 9 классов (незаконченное основное образование)
- Основное
- Незаконченное среднее
- Среднее
- Незаконченное средне-специальное
- Средне-специальное
- Незаконченное высшее
- Высшее

20. Ваше семейное положение

- Холост/не замужем
- Женат/замужем
- Гражданский брак
- Разведён/разведена
- Вдовец/Вдова

21. Ваше последнее место работы/учебное заведение?

22. Освоенная профессия/специальность?

23. Область/город, где Вы проживали на свободе?

Благодарю за Ваши ответы!

Lisa 2. Valimi jaotus vanglate lõikes

Vanglad								
Harku		Tallinna		Murru		Tartu		Kokku
45	21,8%	74	35,9%	59	28,6%	28	13,6%	206

Lisa 3. Vanglas kuriteoohvriks sattunud kinnipeetavate karakteristikud

18-21	5
22-30	32
31-40	13
41 ja vanem	11

Vallaline	24
Abielus	5
Vabaabielu	13
Lahutatud	8
Lesk	4

Kuni 9. klassi (lõpetama põhiharidus)	17
Põhiharidus	14
Lõpetamata keskharidus	7
Keskharidus	10
Lõpetamata kesk-eri haridus	3
Kesk-eri haridus	6
Lõpetamata kõrgharidus	3
Kõrgharidus	1

Lisa 4. Kuriteoliigid ohvriks sattumisel vanglate lõikes

	Harku	Tallinna	Murru	Tartu	Kokku
Vargus	4,4%	6,3%	3,9%	3,9%	18,4%
Röövimine	1,5%	2,9%	2,4%	1,5%	8,3%
Pettus	4,9%	12,6%	4,4%	3,4%	25,2%
Vägivald	2,9%	4,9%	2,9%	2,4%	13,1%
Väljapressimine	1,5%	3,4%	2,9%	2,9%	10,7%
Seksuaalne rünnak	2,4%	3,4%	1,0%	0,5%	7,3%
Vaimne vägivald	4,9%	8,3%	3,4%	4,9%	21,4%

Lisa 5. Kuriteoohvriks sattumise sagedus vanglate lõikes

	Harku	Tallinna	Murru	Tartu	Kokku
1 kord päevas	1,9%	2,9%	0,5%	1,0%	6,3%
1 kord nädalas	0,5%	0,5%	1,0%	1,5%	3,4%
1 kord kuus	1,0%	1,5%	0,0%	1,0%	3,4%
1 kord poole aasta jooksul	0,5%	1,5%	3,4%	2,9%	8,3%
1 kord aastas	4,9%	9,7%	1,9%	3,4%	19,9%

Lisa 6. Vastajate vanuseline jaotus vanglate lõikes

Vanus	Harku	Tallinna	Murru	Tartu	Kokku
18-21	2,4%	0%	1,9%	0,5%	4,9%
22-30	6,8%	24,3%	11,7%	5,3%	48,1%
31-40	7,8%	8,3%	10,2%	4,4%	30,6%
41 ja vanem	4,9%	3,4%	4,9%	3,4%	16,5%

Lisa 7. Vastajate haridustase vanglate lõikes

	Harku	Tallinna	Murru	Tartu	Kokku
Algharidus	4,4%	9,7%	9,7%	2,9%	26,7%
Põhiharidus	5,3%	8,3%	4,4%	2,4%	20,4%
Lõpetamata keskharidus	1,9%	3,9%	3,9%	1,0%	10,7%
Keskharidus	4,9%	5,3%	4,4%	3,4%	18,0%
Lõpetamata kesk-eri haridus	1,0%	2,4%	1,0%	0,5%	4,9%
Kesk-eri haridus	4,9%	3,4%	3,4%	1,0%	12,6%
Lõpetamata kõrgharidus	0%	2,4%	1,5%	1,5%	5,3%
Kõrgharidus	0%	0,5%	0,5%	1,5%	2,4%